Högskolan på Gotland
Gotland University

Nordingrå, maj 1675

En ångermanländsk socken i centrum för trolldomsprocesserna

D-uppsats i historia
Högskolan på Gotland
Vårterminen 2010
Författare: Kalle Holmqvist
Handledare: Erik Tängerstad

Innehållsförteckning

Abstract 3

1. Inledning 4
1.1 Syfte och frågeställning 4
1.2 Källmaterialet 4
1.3 Tidigare forskning 5
1.4 Avgränsning 6
1.5 Disposition 6

2. Teori och metod 8
2.1 Teori 8
2.1.1 Le Roy Ladurie och mikrohistorien 8
2.1.2 Hannah Arendt och den banala ondskan 9
2.2 Metod och hypotes 10

3. Bakgrundsteckning 13
3.1 Trolldomslagstiftning och trolldomsprocesser 13
3.2 Nordingrå 14

4 Undersökning av processen i Nordingrå 15
4.1 De anklagade 15
4.1.2 Nekanden 16
4.1.3 Erkännanden 16
4.1.4 Rannsakade i sin frånvaro 16
4.1.5 Ekonomiska förhållanden för de anklagade 17
4.1.6 Dåligt rykte och gott rykte 17
4.1.7 Rättens påtryckningar mot de anklagade 18
4.1.7.1 Påtryckningar mot personer som fortsätter neka 18
4.1.7.2 Påtryckningar som leder till erkännande 18
4.2 Anklagarna 19
4.2.1 Rätten 19
4.2.2 Prästerna 19
4.2.3 Nämndemännen 20
4.2.4 Nämndemännens barn 21
4.2.5 Vittnen 22
4.2.5.1 Barn- och ungdomsvittnen 22
4.2.5.2 Vittnen som ej blir trodda 23
4.2.5.3 Övertalningsförsök och hot 24
4.2.6 Utsocknes vittnen 24
4.2.7 Vuxna vittnen 25
4.2.8 Privata hämndmotiv 25
4.2.9 Grannar och familjemedlemmar vittnar 26
4.3 Brotten 26
4.3.1 Blåkullafärder 26
4.3.2 Berättelser om de anklagade 27
4.3.2.1 Föra barn 27

4.3.2.2 Ej närvarande barn som blir förda 28
4.3.3.1 Livet i Blåkulla 28
4.3.3.2 Satan 30
4.3.4.1 Bjäror och matstöld 31
4.3.4.2 Vittnenas berättelser om vad de själva gjort i Blåkulla 31
4.3.4.2.1 Dop 31
4.3.4.2.2 Förbund med Satan 32
4.3.4.2.3 Giftermål och barnafödande 33
4.3.5 Straff och påtryckningar 33
4.3.6 Vidskepelsebrott 34
4.3.6.1 Rannsakade som erkänner att de utövat vidskepelse 34
4.3.6.2 Andra som anklagas för vidskepelse 36

5. Maktförhållanden och sociala konflikter i Nordingrå i maj 1675 37
5.1 De rannsakade 37
5.2 Nämndemännens och kyrkoherdens aktiva roll 38
5.3 Vittnen 38
5.4 Upplösning av de sociala banden 40
5.5 Rättegångsförfarande 41
5.6 Brotten och religionen 42
5.6.1 Blåkulla 42
5.6.2 Folklig magi och religionskonflikter 43

6. Fallet Nordingrå och den rationella ondskan 46

7. Sammanfattning och slutsatser 49

Käll- och litteraturförteckning 51

Bilagor 54
Bilaga 1: De rannsakade 54
Bilaga 2: Vittnen 57

Framsidan: Nordingrå kyrkoruin

Abstract

Nordingrå, May 1675. A parish of *Ångermanland* in the witch trials´ centre.

In May 1675, the local court in the northern Swedish parish of *Nordingrå*, which had approximately 1,000 inhabitants, held a preliminary investigation on 113 persons accused of witch-craft and superstition. For the majority of the 113, the main accusation was to have travelled to *Blåkulla*, a place where witches according to Swedish folklore participated in satanic festivities and rites led by the Devil himself. The preliminary investigation was held at the request of The Royal Witch-craft Commission. Nordingrå belonged to the province of *Ångermanland*, one of the Swedish provinces with the highest number of witch trials in the 1670s. The trials in Nordingrå have, more or less never been examined before, mainly due to the fact that no sentences or penalties were ever imposed.

The purpose of this paper is to examine social relations and social conflicts in Nordingrå with the records from the witch trial 1675 as the primary source. The theoretical background for the paper is Emmanuel Le Roy Laduries study of the Occitan village of Montaillou along with Hannah Arendts theory on the banality of evil.

One of the paper´s main conclusion is that the relations of power can be traced in the trials, but that they, on the other hand, become less significant the further the trials go. One reasonable interpretation of this fact is that the trials in Nordingrå reflects the tendence of juridical centralization in the 17th century.

The social conflicts in the parish are more obvious in the accusations of superstitions than in the accusations of travels to *Blåkulla*. For example the conclusion can be drawn that at least a number of inhabitants in Nordingrå had a religion on their own, which did not always match the orthodoxy of the Protestant church. At the same time the accusations of superstition do not play a particularly important role in the trials. The main impression of the trials is, on the contrary, that they do not follow a given pattern regarding who can be put on trial, except for the fact that most of the trialed were women. Against the accused, a number of at least 173 witnesses appeared, most of them children and young people under the age of 24. The witnesses in general did not only tell the court which crimes the accused witches had committed, but also which crimes they had committed themselves.

1. Inledning

1.1 Syfte och frågeställning

I maj 1675 rannsakades 113 personer misstänkta för trolldomsbrott i den ångermanländska socknen Nordingrå. Rannsakningen var en förundersökning som gjordes på uppdrag av den kungliga trolldomskommissionen, men genomfördes av den lokala nämnden under ledning av socknens kyrkoherde. I denna uppsats vill jag, med protokollet från dessa rannsakningar som primärt källmaterial, undersöka den sociala strukturen i Nordingrå 1675. På så sätt vill jag ge en inblick i förhållandena i en norrländsk socken i en tid varifrån det inte finns särskilt många andra källor. Det källmaterial jag använder mig av i denna uppsats är unikt stort, särskilt med tanke på att det rör sig om en så pass begränsad tid. Inga andra källor från Nordingrå är i närheten av lika omfattande, det finns heller inga trolldomsrannsakningsprotokoll från andra socknar i Ångermanland som berör så många människor som de från Nordingrå gör.

Ett stort antal Nordingrå-bor utöver de 113 rannsakade var inblandade i processen, framförallt som vittnen. I denna uppsats har jag därför inte bara riktat in mig på de som anklagades för trolldom utan även på de som vittnade och de som ledde processerna.

Mina konkreta frågeställningar är:

– Vilka sociala maktrelationer i Nordingrå kan spåras utifrån trolldomsprocessen 1675?

– I vilken mån ger processen uttryck för sociala konflikter inom socknen?

1.2 Källmaterialet

Mitt primära källmaterial är protokollet från rannsakningarna i Nordingrå. Protokollen finns i två avskrifter: Teo Sundins (handskrivet, odaterat)[1] och Sture Norbergs från 2001[2]. Jag har använt dessa två avskrifter parallellt med det mikrofilmade originalet.

Till källmaterialet räknar jag även skattelängden från 1673 (det årtal närmast 1675 som det finns en skattelängd från) och de uppgifter om gårdarna som sammanställts av Per och Teo Sundin i den släkthistoriska boken *Släkter och gårdar i Nordingrå*. Själva folkbokföringen för Nordingrå finns bevarad först från senare år (födelse-, vigsel- och begravningsböcker från 1688, husförhörslängder från 1741)

[1] Avskriftssamlingen, volym 202, Härnösands landsarkiv.

[2] Hos Länsbiblioteket Västernorrland, volym 3, häfte 8.

1.3 Tidigare forskning

I standardverken om de svenska trolldomsprocesserna finns Nordingrå knappt med alls. De få gånger som socknen nämns är det vanligtvis i samband med de så kallade ”visgossarna”; kringvandrande fattigpojkar som lyckades övertala både präster och bönder att de hade förmåga att peka ut vilka som var häxor. De förekommer i den redogörelse om trolldomshysterin som Jöns Hornaeus skrev 1771: *Sannfärdig Berättelse om det för 100 år sedan förelupna grufveliga Trulldoms-Oväsendet i Sverige, i synnerhet lämpadt efter Processen i Thorsåker och Angurmanland, der bästa opplysningen funnits; jemte omständelig beskrifning om vantro, signeri, skrock, allehanda spöken &c* [etc]*, till allmän nytta och tjenst välment författad.* Hornaeus, som själv var präst i Torsåker, är mycket kritisk till trolldomstro och till prästernas agerande under processerna 1674-75. Han bygger sin skrift på både skriftliga och muntliga källor och menar sig bland annat ha träffat personer som varit aktiva som barnvittnen i processerna. Vad som är sant och inte i hans redogörelse är svårt att avgöra, men han hade i alla fall tillgång till källor som i dag gått förlorade. Hornaeus nämner två ”*tiggaregossar ifrån Nordingrå, den ene af 16, den andre af 18 års ålder*” som spelat en aktiv roll i trolldomsrannsakningar i andra socknar.[3] Detta kan delvis bekräftas genom uppgifter i protokoll från till exempel Gudmundrå.[4] Och från både Torsåkers och Dals sockens kyrkoräkenskaper finns antecknat att ersättning betalats ut som arvode till visgossarna från Nordingrå.[5]

Men processerna i själva Nordingrå nämns sällan. Detta kan bero på att de aldrig fick någon dramatisk upplösning. Rannsakningen i Nordingrå råkade göras samtidigt som trolldomshysterin började avta. När rannsakningen avslutades hade den kungliga trolldomskommissionen tagit en paus. Arbetet återupptogs aldrig så kommissionen kunde aldrig ta ställning till anklagelserna mot Nordingrå-bor och rannsakningarna i maj verkar aldrig ha fått någon uppföljning.[6] Hembygdsforskaren Oscar Parkman, som skrivit om trolldomsprocessen i grannsocknen Nora, säger om rannsakningarna i Nordingrå:

”Enligt protokollet skiljer sig denna rannsakning avsevärt från de övriga [det vill säga rannsakningarna i andra socknar] *och synes mera ha varit själavårdande samtal mellan prosten Christian Bozaeus och hans vilseförda församlingsbor.”*[7]

[3] Hornaeus, Jöns (1935, original 1771) *Sannfärdig Berättelse...* i *Ångermanland-Medelpad. Årsbok 1935*, Uppsala. s 157ff.
[4] Se till exempel *Gudmundrås extratingsrannsakning 1675*. Avskrift av Jöns Hornaeus. Kungliga biblioteket, Samfundet Pro fide et christianismos arkiv 18:3:12., s 1-2.
[5] Sundin, Per, Teo Sundin och Jan Stattin (1978) *Häxorna. Häxtro och vidskepelse i 1600-talets Ångermanland,* Örnsköldsvik, s 10.
[6] Hamberg, Karl (1998) *De stora trolldomsprocesserna i Sverige 1668-76*, Kramfors, s 57.
[7] Parkman, Oscar (1970) *Nora i Ångermanland. Kyrka, skola, församlingsliv och folkrörelser*, Örnsköldsvik, s 133.

Men samtidigt bjuder Nordingrå på ett av de mest omfattande källmaterialen. Ingen annanstans finns så många anklagade, så många vittnen och så många vittnesmål. Att detta material knappt alls undersökts tidigare kan tyckas förvånande. Men kanske är det helt enkelt så som Linda Oja skriver när det gäller frågan om det inte redan skrivits tillräckligt om häxprocesserna:
”I själva verket är forskningen om de svenska häxprocesserna inte alls särskilt omfattande. Det användbara källmaterialet är däremot enormt och de tänkbara infallsvinklaran många. Mycket återstår att utreda.” [8]

Den enda jag kan hitta som använt samma material som jag gjort i denna uppsats är hembygdsforskaren Teo Sundin som skrivit en kort (23 sidor) uppsats i lokalhistoria vid Umeå universitet: *Trolldomsprocesserna i Nordingrå 1675* (1980) där han framförallt undersöker släktförhållanden mellan olika anklagade och deras hembyar. Han har också undersökt saker som ligger utanför ramarna för min uppsats, i alla fall det är som min egentliga undersökning, som till exempel trolldomsmål i Nordingrå före de stora processerna. Jag har därför använt hans uppsats som referenslitteratur.

Utöver ovannämnda hembygdsböcker har jag inte hittat några andra studier över Nordingrå från 1600-talet (eller 1700-talet). Kort sagt är Nordingrå ett relativt outforskat område.

1.4 Avgränsning

I denna uppsats rör jag mig inom ett område som är begränsat inte bara i rum utan även i tid (dryga två veckor i maj).

Hela källmaterialet kretsar kring trolldom men jag har försökt undvika att undersöka häxprocesser och trolldom i allmänhet och i stället koncentrera mig på frågeställningarna.

I referenslitteraturen ingår en del litteratur om häxprocesser i Ångermanland och också några akademiska standardverk om häxprocesser i Sverige och i Europa. I kapitel 5 och 6 har jag ur referenslitteraturen hämtat några vanliga förklaringsmodeller till häxprocesserna ur ett konflikt- eller maktperspektiv och nämner något om vilken relevans de kan ha för en analys av Nordingrå-processen. I några fall har jag också använt referenslitteraturen till att förklara vissa aktiviteter i Blåkulla. Att i övrigt jämföra processerna i Nordingrå med dem på andra håll i landet ligger utanför uppsatsens ramar. Även om denna uppsats kan ses som ett bidrag till forskningen om trolldomsprocesserna så vill jag också betona att de slutsatser jag drar i uppsatsen när det gäller till exempel vilka som drabbades av processerna enbart är giltiga för just Nordingrå 1675.

[8] Oja, Linda (red) (1997) *Vägen till Blåkulla. Nya perspektiv på de stora svenska häxprocesserna*, Uppsala, s 9

1.5 Disposition

Undersökningen har jag delat in i avsnitt efter huvudkategorierna: *De anklagade, Anklagarna och Brotten*.

I kapitel 5 sammanfattar jag undersökningens resultat om sociala maktförhållanden. De exempel som förekommer här är sådana som jag tidigare redogjort mer utförligt för i undersökningen.

I kapitel 6 sammanfattar jag slutsatserna i kapitel 5 utifrån Hannah Arendts teori om den banala ondskan.

I kapitel 7 återkommer jag till uppsatsens frågeställningar och gör en avslutande sammanfattning.

Som bilaga finns dels en lista på de 113 rannsakade och dels en lista över vittnena. I uppsatsen benämns de rannsakade med namn, och nummer inom parentes. Numreringen av rannsakade är identisk med den som finns i rannsakningsprotokollet. Protokollet citeras med originalspråk, i förekommande fall med ordförklaring som not. I den löpande texten har dock namn på personer och orter normaliserats, framförallt eftersom samma namn i protokollet kan stavas på flera olika sätt. (Samma person kan kallas för både Oluf, Oloff och Olle).

2. Teori och metod

2.1 Teori

Som teoretiska utgångspunkter har jag valt att använda dels Emmanuel Le Roy Laduries studie över bönder i Occitanien i slutet av 1200-talet och början av 1300-talet och dels Hannah Arendts teori om den banala ondskan utifrån rättegången mot Adolf Eichmann.

I likhet med Le Roy Ladurie vill jag göra ett nedslag i ett geografiskt begränsat område och söka rekonstruera sociala maktförhållanden i ett utvalt bondesamhälle med hjälp av förhörsprotokoll. Arendt har jag valt eftersom min utgångspunkt är att dramatiska händelser på landsbygden på 1600-talet, lika väl som 1900-talets folkmord, blir obegripliga om man försöker förstå dem utifrån att människor är irrationella och ”onda”.

2.1.1 Le Roy Ladurie och mikrohistorien

Le Roy Ladurie undersöker i sin bok *Montaillou. En fransk by 1294-1324* livet i en by med 200-250 invånare i franska Occitanien, utifrån katolska kyrkans inkvisationsprotokoll från sekelskiftet 12/1300-tal. Han menar att materialet är värdefullt eftersom det i övrigt finns ”*mycket litet material som kan betraktas som direkt vittnesbörd av bönderna själva*”, men i inkvisitionsprotokollet gav bönderna en ”*enastående detaljerad och levande bild av sitt dagliga liv.*”[9]

Inkvisitionsprotokollet är visserligen författat av en utomstående överhetsrepresentant, biskopen Jaques Fournier – som senare blev påve i Avignon under namnet Benedictus XII – men det lägger stor vikt vid böndernas egna yttranden och berättar utförligt om deras vardagsliv. Montaillou var ett av de sista fästena för den kathariska kättarrörelsen, det så kallade albigenser-kätteriet. När bönderna förhördes redogjorde de för sin syn på katolicismen och därmed även för sin egen religionsuppfattning – som i många fall skilde sig från den officiella.

Utifrån dessa vittnesmål försöker sociologen Le Roy Ladurie spegla maktförhållandena i det medeltida samhället. Han tillhör annales-skolan och hans verk brukar anföras som ett exempel på mikrohistorisk studie. Le Roy Ladurie har ibland kritiserats för att göra alltför lokala studier.[10] Detta är dock ingenting som Le Roy Ladurie själv försöker dölja. Apropå sociala stridigheter i det medeltida franska bondesamhället skriver han:

”*De monografiska analyserna kan frilägga detta fenomen, som är mikroskopiskt till storleken men helt grundläggande för samhällets finaste struktur. Montaillou är bara en vattendroppe i en*

[9] Le Roy Ladurie, Emmanuel (1980) *Montaillou. En fransk by 1294-1324*, Stockholm, s 7.
[10] Se till exempel Dahlgren, Stellan och Anders Florén (1996) *Fråga det förflutna. En introduktion till modern historieforskning*, Lund, s 173.

närmast vämjelig pöl. Genom att med dokumentationens hjälp förstora upp denna droppe gör man den till ett litet universum för historien: i mikroskopet kan man då upptäcka hur infusionsdjuren simmar omkring i droppen."[11]

När det gäller maktförhållanden både inom och utom bondesamhället så betonar Le Roy Ladurie att maktutövandet förutsätter ett större inflytande än det som det öppna våldet ger:
"Mannens tukt av hustrun förklarar inte ensam att äktenskapen i Montaillou i regel fungerade så bra och så disciplinerat; det statliga våldet är ju inte heller den enda faktor som förklarar att våra samtida samhällen fungerar – långt därifrån."[12]

Jag har även använt mig av ett annat verk av Le Roy Ladurie – *The peasants of Languedoc* – som referenslitteratur. I denna bok tar han bland annat specifikt upp häxtro och hur denna avspeglar sociala konflikter och maktförhållanden i samhället.

2.1.2 Hannah Arendt och den banala ondskan

Hannah Arendt rapporterade för USA-tidningen *The New Yorker* från den rättegång som hölls 1961 mot Adolf Eichmann, tysk SS-officer och en av dem som organiserade utrotningen av de europeiska judarna. Eichmann dömdes till döden och hängdes i maj 1962. Arendt, som var tysk judinna, hade själv tvingats fly från Tyskland när nazisterna tog makten.

Reportagen sammanställdes senare till en bok: *Eichmann i Jerusalem – A Report on the Banality of Evil*, på svenska *Den banala ondskan. Eichmann i Jerusalem*. Hennes bok var kontroversiell och den har också, felaktigt, tolkats som ett försvar för Eichmann.[13] Det Arendt i själva verket gör är att avdemonisera Eichmann, inte för att förringa hans brott, utan tvärtom för att klargöra vad den verkliga ondskan består i.

Under förhören förnekar inte Adolf Eichmann brotten i sig. I några fall ger han tvärtom – enligt Arendt – sig själv en större roll än den han haft i verkligheten. Men samtidigt förklarar han sig "*icke skyldig i anklagelsens mening*." Och han förnekar uppsåt: han hade ingen egen politisk övertygelse, han hade ingifta judiska släktingar och hade också hjälpt enskilda judar att fly. Han hatade kort sagt inte judar. "*Ingen trodde honom tyvärr*", konstaterar Arendt:
"*De föredrog att, på grund av enstaka lögner, dra den slutsatsen att Eichmann var en lögnare. På så sätt missade de detta rättsfalls moraliska och även juridiska kärnfråga.*"[14]

Enligt Arendt är Eichmann varken galen eller fanatiker. Han är bara en plikttrogen byråkrat som lyder order oavsett sina egna politiska böjelser. Han är inte samvetslös utan tvärtom var det hans samvete och hans lojalitet som präglade hans roll under förintelsen. Och, vilket är den viktigaste

[11] Le Roy Ladurie 1980, s 350.
[12] Le Roy Ladurie 1980, s 244.
[13] Hansen, Philip (1993) *Hannah Arendt. Politik, historia och medborgarskap*, Göteborg, s 215.
[14] Arendt, Hannah (1996, original 1963) *Den banala ondskan. Eichmann i Jerusalem*, Göteborg, s 30.

slutsatsen, det är just däri som ondskan ligger:
”*Den sorgliga och obehagliga sanningen var antagligen att det inte var Eichmanns fanatism utan hans samvete som manade honom att stå fast vid sin kompromisslösa hållning.*”[15]

Detta leder också Arendt till slutsatsen att det finns en kvalitativ skillnad mellan den tidigare tyska antisemitismen och själva förintelsen. De var ”*olika inte bara till graden utan också till sitt inneboende väsen.”*[16] Att det var just judarna som drabbades var ingen slump, men ”*bara valet av offer, inte brottets natur, kunde härledas ur en lång historia om judehat och antisemitism.*”[17]

En annan kontroversiell slutsats hon drar är att folkmordet och förföljelserna förutsatte inte bara en avhumaniserande byråkrati utan även passivt stöd från det omgivande samhället. På de få ställen där utrotningspolitiken mötte på aktivt motstånd – Arendt ger exempel från Nederländerna, Frankrike och Danmark – misslyckades ofta nazisterna med sin uppgift.[18]

Hon menar att dessa och andra kontroversiella frågor trängts undan i rättegången eftersom den bara fokuserar på Adolf Eichmann som person:
”Rättvisan fordrar att den anklagade åtalas, försvaras och döms, med andra frågor av till synes större betydelse får vila tillsvidare. Detta gäller frågor som 'Hur kunde det hända?', 'Varför hände det?', 'Varför judarna?', 'Varför tyskarna?', 'Vilken roll spelade andra folk?', 'I vilken utsträckning var de allierade medansvariga?', 'Hur kunde judarna genom sina egna ledare samarbeta vid sin egen undergång?'. Och 'Varför mötte de döden som lamm vid slaktbänken?'. Rättvisan intresserar sig bara för Adolf Eichmann och hans gärningar.”[19]

Detta gäller inte minst den svåra frågan om varför vissa judiska organisationers ledare valde att samarbeta med nazisterna, som – åtminstone innan den så kallade *Endlösung,* det vill säga planen på ett direkt fysiskt förintande av judarna, antogs – i vissa fall gärna ”hjälpte” europeiska judar att lämna sina hemländer i Europa till förmån för den tänkta så kallade judiska staten i Palestina. Att Arendt ställde sig tveksam till en sådan lösning och till staten Israels bildande är allmänt känt – detta i kontrast till Adolf Eichmann som under rättegången förklarade sig vara anhängare av sionismens grundare Theodor Herzl och dennes idé om en ”egen” stat för judarna.[20]

Ovanstående får dock inte tolkas som att Arendt menade att judarna hade sig själva att skylla (de judiska organisationer som valde att mer eller mindre aktivt samarbeta med nazisterna var också i klar minoritet), utan tvärtom som ett fastslående av att ondskan är något mycket värre och mycket mer omfattande än en ensam mans nyckfulla handlingar.

[15] Arendt 1996, s 139.
[16] Arendt 1996, s 254.
[17] Arendt 1996, s 256
[18] Arendt 1996, s 156ff
[19] Arendt 1996, s 9.
[20] Arendt 1996, s 43.

2.2 Metod och hypotes

För att komma åt den sociala strukturen i socknen har jag dels undersökt vilka som anklagats och om det går att urskilja något mönster för vad som gjorde att man togs upp till rannsakning; men även vittnena, vilka de var och vilken roll de spelade i processerna. För att spåra eventuella ekonomiska konflikter som bakgrund till processerna har jag jämfört de rannsakades eventuella jordinnehav med det genomsnittliga jordinnehavet i socknen.

Jag har lagt relativt stor vikt vid brotten som de rannsakade anklagas för. Anledningen till detta är att jag vill undersöka om brottsbeskrivningar och -kategorier går att tolka utifrån sociala konflikter (till exempel gällande religionen). Därför har jag också skilt på anklagelser om Blåkullafärder och de fall som enbart gäller vidskepelse.

Rannsakningen i Nordingrå var inte en rättegång i traditionell mening, eftersom inga domar avkunnades. Protokollet är ändå att betrakta som en slags juridiskt material som kan jämställas med en dombok. Flera forskare har framhållit att domböcker är en utmärkt historisk källa. Jan Sundin menar att det svenska rättssystemets enkla struktur gör det gynnsamt att använda som källmaterial.[21] Linda Oja som forskat om svenska magimål under 1600-talet och 1700-talet menar att det blivit allt vanligare att historiker använder sig av domstolsprotokoll. Dessa är ”*särskilt användbara för historiker som intresserar sig för de lägre skikten i samhället. Genom domböckerna kan vi få veta något om vanliga människors vardag, handlingar och tankar i äldre tid.*”[22]

Givetvis är det ändå inte oproblematiskt att använda domstolsprotokoll som källa:
”Det var inte allt som hände i ett samhälle som hamnade i domstolen, utan endast det som någon i ett bestämt syfte valde att ta upp där. Vidare var avsikten bakom förhör och vittnesmål att klargöra ett händelseförlopp eller reda ut ett förhållande, inte att producera svar på framtida forskares frågor. Det mesta som hände i en bygd skrevs således inte ned i domboken.”[23]

Rättshistorikern Bengt Ankarloo, som använt domböcker för att forska i just trolldomsprocesser påpekar apropå opinionsyttringar i protokollet:
”De som delar en allmän mening behöver inte säga så mycket för att försvara sin position. Det är snarare de som avviker, nytänkarna och kritikerna, som måste argumentera med bredd och utförlighet. Därför kan det vara farligt att försöka pejla en opinion ensidigt kvantitativt, efter antalet uttalande i den ena eller andra riktningen.”

Men: *”Å andra sidan torde väl många ha tvekat i att oträngt mål föra träda fram med åsikter, som eventuellt kunde stämplas som oriktiga och omstörtande.”*[24]

---

[21] Sundin, Jan (1992) *För Gud, staten och folket. Brott och rättsskipning i Sverige 1600-1840,* Lund, s 15.
[22] Oja, Linda (1996) *Magimålens aktörer. Kvinnor och barn inför rätta under 1600- och 1700-talet* i G Granström mfl *Kvinnorna och rätten. Från stormaktstid till rösträttsstrid*, Uppsala, s 44-45.
[23] Oja 1996, s 45.
[24] Ankarloo, Bengt (1977) *Trolldomsprocesserna i Sverige*, Lund, s 25.

Utifrån Ojas och Ankarloos varningar har jag i denna uppsats försökt hålla mig medveten om att trolldomsprocessen utgjorde en extrem situation och inte socknens vardag. Problemet om att det som är allmänt känt kanske inte yttras är extra aktuellt i mitt fall eftersom processerna i Nordingrå i princip enbart rör sig inom socknen. Detta till skillnad från till exempel Le Roy Laduries studie över Montaillou, där åtminstone inkvisitorn kom utifrån. Undersökningen i Nordingrå gjordes dock på uppdrag utifrån (Kungliga trolldomskommissionen).

När jag analyserat materialet har jag utifrån Hannah Arendts teori om den banala ondskan haft som hypotes att det finns ett rationellt drag i de gärningar som menighet och överhet i Nordingrå begår mot stora delar av socknens befolkning. Utifrån Hannah Arendts teori om den banala ondskan gör jag antagandet att det finns viktiga lärdomar som kan hjälpa oss att förstå historiska händelser. Inte för att jag vill hävda att häxprocesserna under 1600-talet hade samma orsaker som förintelsen under andra världskriget, eller mena att människans psyke är sig likt – utan tvärtom för att jag inte tror att det är människans psyke eller eventuella ideologiska övertygelse som avgör historiska skeenden. Jag har därför försökt närma mig materialet utifrån utgångspunkten att det viktiga för att delta i trolldomsprocesser inte behöver vara trolldom i sig, eller ens tron på trolldom. För att undersöka riktigheten i min hypotes om den rationella ondskan i processerna har jag försökt analysera vem som anklagade vilka och om det framträder några speciella motiv (som till exempel granntvister). Jag har också undersökt om det framgår i vilken mån de som anklagade andra på något sätt var tvingade till att göra detta.

3. Bakgrundsteckning

3.1 Trolldomslagstiftningen och trolldomsprocesser

Trolldomsbrott finns omnämnt redan i de medeltida landskapslagarna. Det är svårt att veta hur många trolldomsmål som avhandlades före 1600-talet eftersom källmaterialet är bristfälligt. Brottslängderna har huvudsakligen förts som ekonomiska redovisningar. Man kan spåra trolldomsbrott i de fall böter har utdömts, men det går inte att veta hur många frikännanden som kan ha gjorts.[25] I landsksapslagarna finns trolldomsbrottet framförallt omnämnt bland förtalsbrott, det vill säga det är förtal att anklaga någon för trolldom. Men samtliga landskapslagar påbjöd dödsstraff för trolldomsbrott som innebar skadegörelse på folk eller kreatur.[26]

Vid det första kända svenska målet om Blåkullafärd, Stockholm 1596, väljer rätten att inte tro på en kvinna som erkänner sig ha varit i Blåkulla och haft samlag med Djävulen.[27] Lagstiftningen mot trolldomsbrott skärptes dock i och med att Bibeln från 1608 användes vid sidan om svensk lag för ”brott av svårare-sedlig natur”[28]. Och andra mosebok (22:18) förklarar att: ”*En trollkona skall du icke låta lefwa.*” Det som allmänt benämns ”de stora trolldomsprocesserna” i Sverige pågick 1668-76. Ångermanland kom att bli ett av de hårdast drabbade områdena, men så sent som 1673 var Ångermanland i praktiken ännu orört av trolldomshysterin.[29] Först i mars 1674 tillsattes en trolldomskommission för guvernementet Västernorrland (som då omfattade Ångermanland, Medelpad, Hälsingland, Gästrikland, Jämtland och Härjedalen) under ledning av landshövding Carl Larsson Sparre. Detta på grund av det stora antal trolldomsfall från framförallt Ångermanland som skickats vidare till hovrätten. Vid nyåret 1675 delades kommissionen i en nordlig och en sydlig del.[30] Kungen gav de delade kommissionerna instruktioner att dödsdomar skulle kunna avkunnas, och tortyr användas – inte så mycket för att framtvinga bekännelser som för att ge de anklagade en försmak av vad som väntade dem i helvetet. Han förkunnade också att de avrättade inte skulle få begravas på kyrkogården.[31]

Den enskilt värsta processen i Ångermanland var den i Torsåker/Dals/Ytterlännäs där 71 personer dömdes till döden.[32] Processerna spreds senare till Västerbotten, där bland annat tiggarbarn

[25] Ankarloo 1977, s 43.
[26] Åberg, Alf (1989) *Häxorna. De stora häxprocesserna i Sverige 1668-1676*, Göteborg, s 15-16.
[27] Ankarloo, Bengt och Gustav Henningsen (1987) *Häxornas Europa 1400-1700. Historiska och antropologiska studier*, Stockholm, s 251.
[28] Åberg 1989, s 32.
[29] Ankarloo 1971, s 300.
[30] Ankarloo 1971, s 154.
[31] Ankarloo 1971, s 177.
[32] De flesta verk anger att samtliga 71 avrättades, detta har dock ifrågasatts, se till Sundin & Stattin 1978, s 15. Men siffran torde stämma relativt väl överens med verkligheten.

från Ångermanland uppges ha uppträtt som anklagande. Men då hade en viss skepticism från rättsväsendets sida uppstått och processerna i Västerbotten fick aldrig samma omfattning som de ångermanländska.[33]

3.2 Nordingrå

När den kungliga trolldomskommissionen inlett sin verksamhet inkom skrivelser från flera ångermanländska socknar: Resele, Tuna-Stöde, Torsåker, Nätra och Nordingrå, där man bad kommissionen att komma till deras socken så fort som möjligt.[34] Eftersom kommissionernas arbete blev så stort, befalldes att de lokala häradsrätterna skulle göra egna rannsakningar som en slags förundersökning.[35]

Enligt protokollet från Nordingrå inleddes rannsakningarna ”*öfwer dett berychtade trulpack som bruka blåkullafärder och föra barn etc*” 4 maj 1675. De sista förhören verkar ha hållits 22 maj. Det avkunnas inga domar och det finns inga uppgifter om att några straff ska ha utdömts.

Kyrkligt sett var Nordingrå moderförsamling med grannsocknarna Vibyggerå och Ullånger som annex. Socknen Nordingrå var indelad i 54 byar och hade vid den aktuella tiden 158 hemman. Det exakta befolkningsantalet är svårt att fastställa på grund av den bristande folkbokföringen från denna tid, men det torde ligga runt 1000 personer. I mantalslängden från 1673 återfinns 745 personer, men här upptas endast personer mellan 16 och 63 år. Ett vanligt sätt att göra en statistisk uppskattning över antalet invånare i en socken under 1600-talet är att multiplicera antalet hemman med 6 eller 7.[36] Det skulle betyda att Nordingrå skulle kunna antas ha haft mellan 950 och 1100 invånare.

Ingenting tyder på att det innan 1675 varit särskilt vanligt med trolldomsmål i Nordingrå. Teo Sundin som undersökt tidigare trolldomsmål i Nordingrå har endast återfunnit 6 mål som rör trolldom mellan 1611 och april 1675. [37] Liksom andra tidigare trolldomsmål i Ångermanland skiljer sig dessa markant från de stora trolldomsprocesserna 1668-76. De bestod framförallt i tvister mellan grannar. De var långt ifrån alltid trolldomsrättegångar i ordets rätta bemärkelse utan ofta förtalsmål, där någon tilldömdes böter för att ha kallat någon annan för trollkunnig.[38]

[33] Fahlgren, Karl (1969) *Hädare och kättare i Norrland under vår stormaktstid*, Umeå, s 13.
[34] Ankarloo 1977, s 158 (not).
[35] Sundin & Stattin 1978, s 20,
[36] Se till exempel Sundin, Per och Teo (1975) *Släkter och gårdar i Nordingrå 1535-1890*, Kramfors, s 9.
[37] Sundin, Teo (1980) *Trolldomsprocesserna i Nordingrå 1675. Vilka anklagades och varför just de? Uppsats i lokalhistoria*, Umeå, s 3.
[38] Sundin 1980, s 3-4.

4. Undersökning av processen i Nordingrå

4.1 De anklagade

Av de 113 rannsakade är 87 kvinnor och 26 män. Åldern för de rannsakade anges ibland, men inte alltid. I vissa fall anges ungefärlig ålder, ”*över 30 år*” och liknande. Av de 70 personer vars ålder angivits ungefärligt eller exakt är 8 personer mellan 18 och 29 år, 6 personer 30-39 år, 12 personer 40-49 år, 18 personer 50-59 år, 15 personer 60-69 år, 4 personer 70-79 år och 2 personer över 80 år. 5 rannsakade är under 18 år: 1 pojke är 15 år och en är 17 år, 1 flicka är 15 år och 2 flickor är 12 år.

Den första som rannsakas är gamla pigan Margareta i Ulvvik (1) som anges vara över 60 år gammal. Hon uppges under hösten 1674 ha erkänt för prästen att hon är ”*trulkiäringh*”. Detta skall hon senare ha tagit tillbaka, men erkänner återigen när prästen läser upp hennes bekännelse från hösten. Margareta har tidigare erkänt att hon dessutom fört barn till Blåkulla. När hon försöker ta tillbaka även detta erkännande inkallas 32 barn som vittnar att hon varit i Blåkulla och fört barn dit. Margareta tillfrågas återigen om detta är sant, och då erkänner hon. Denna Margareta i Ulvvik blir ett av nyckelvittnena i rannsakningarna. Hon återkommer som vittne i 14 fall. I 9 av dessa tas hon då upp som det första vittnet, efter henne följer barnen.

En annan som erkänt i förväg är gamla pigan Brita Håkansdotter (6), över 30 år, som sommaren 1674 ska ha erkänt för prästen att hon ”*hafwer förbannat fahr och mohr, syster och broor, sohl och månadh och alt dett på jorden ähr.*” Att hon fört barn till Blåkulla vill hon däremot inte erkänna, och därför inkallas 21 barn och ungdomar som vittne.

Det framgår inte vilka det var planerat att rannsaka i förväg. De flesta verkar tas upp till rannsakning därför att de nämns i samband med rannsakning av någon annan person.

Anmärkningsvärt är att Margareta Olofsdotter i Valto (60) som endast är 12 år gammal, rannsakas. Hon anges endast ha varit i Blåkulla, inga vittnen hävdar att hon själv fört barn. Varför tas hon upp som en rannsakningspunkt i stället för att bara räknas upp som de andra vittnande barnen? Kanske är skillnaden endast den att Margareta Olofsdotter inte erkänner, trots att andra barn anger att hon varit i Blåkulla: ”*Och ehuruwähl hon alfwarligen blef förmant, wille hon sig ändoch icke bekiänna*.”

Även Brita Nilsdotter i Vännersta (107), 15 år, tycks rannsakas eftersom hon nekar till att hon blivit förd till Blåkulla, trots att andra barn uppger att Brita blivit förd tillsammans med dem av hustru Anna i Bergsnäs (32). Detta kan jämföras med Kerstin Samuelsdotter i Nyland (101), som anges vara ung piga och enligt protokollet ”*wille intet bekiänna*” utan menar endast att hustru Dordi i Nyland (54) för henne. Det hon nekar är alltså inte att hon varit i Blåkulla, utan att hon aktivt sökt sig dit.

4.1.2 Nekanden

För de flesta rannsakade anges aldrig om de erkänner eller inte. Men 17 personer gör nekanden som de står fast vid, eller som det i alla fall inte anges att de tagit tillbaka. (Inklusive de personer som visserligen menar sig ha varit i Blåkulla, men som menar sig blivit förda dit mot sin vilja). I de flesta av dessa fall står det att vittnena kallats in just eftersom de misstänkta nekat.

I några fall har de rannsakade fått en ny chans att erkänna senare. Annika i Själand (15) rannsakas någon gång mellan 8 och 10 maj, och nekar. Hon kallas in till rätten återigen 18 maj, men fortsätter neka: ”*Sade sig intet der af wetta hwem som henne dijt fört eller lärt hafr. Icke heller förstå att hon der skall wara.*”

Därutöver finns 1 person – Karin i Överveda (37) – som nekar Blåkullafärder men erkänner sig ha utövat vidskepelse – samt 1 person, Märit i Häggvik (19) – som det står angivet att hon nekar till den förgörning hon anklagas, men det står ej om hon nekar eller erkänner Blåkullafärder. (Se vidare avsnittet 4.3.6 Vidskepelsbrott).

4.1.3 Erkännanden

Nio personer gör någon form av erkännanden. Det är dock endast 3 av dem som erkänner det de anklagas för: huvudvittnet Margareta i Ulvvik (1), Kerstin Mikaelsdotter (5) och Olof i Färnsvik (95). Margareta i Ulvviks erkännande är en bekräftelse av vittnesmålen. Hon tillfrågas om det som barnen vittnat är sant och svarar att så är det.

Därutöver finns tidigare nämnda Brita Håkansdotter (6) som tidigare erkänt olika former av förbannelse men som tydligen inte gör några ytterligare bekännelser under rannsakningarna.

Några personer erkänner sig ha utövat olika former av vidskepelse – men inga blåkullafärder: Anna i Mädan (24), Brita i Åsäng (31) och Malin i Mädan (74). Sara i Orsta erkänner folklig magi och ”*/m/enade sig av denna orsak vara kommen till Blåkulla.*” Det är oklart om detta ska ses som en bekräftelse av barnens vittnesmål eller inte. Ovannämnda Karin i Överveda (37) erkänner också vidskepelse och menar sig ”*derföre wara spökt till Blåkulla*”.

4.1.4 Rannsakade i sin frånvaro

Två rannsakade är bortresta: Anders Persson i Gåsnäs (73), uppges vara frånvarande och befinna sig i Stockholm. Margareta i Ulvvik (1) säger sig ha sett honom i Blåkulla men inga övriga vittnen kallas in. Samuel i Nyland (62) som 9 personer vittnar mot uppges ha lämnat Nordingrå: ”*Denna Samuel war nu icke tillstädes, uthan näst för stembningen afrest söderuth.*”

Nils Pålsson i Sund (93) verkar också rannsakas i sin frånvaro, det anges att han ”*för tijden*

ligger illa siuk.”

Två personer som dyker upp bland vittnesmålen anges tidigare ha fört barn till Blåkulla, men har sedan dess hunnit avlida: Karin i Mädan och Mats Kristoffersson i Tollsätter.

Det finns även ett misstänkt självmordsförsök med i protokollet. Om Märit i Mädan (19) anger rätten att hon ”*skall hafwa igenom Erik Persson i Häggvik köpt sigh till 12 el 13 st räffwe-krydder och deraff en deel kookat tilhopa och intagit, praesumerandes som skulle hon willa sigh förgiöra för denna berychtan* [om trolldom] *skull. Dett hon nekade till. Sade intaga räffkrydderna för stingh.”*[39]

4.1.5 Ekonomiska förhållanden för de anklagade

Av de 87 rannsakade kvinnorna är 39 gifta kvinnor, 26 unga ogifta kvinnor (piga, ung piga etc), 11 är änkor och 11 är äldre ogifta kvinnor. Av de 26 männen anges 8 vara ogifta män/drängar. De övriga männen torde vara gifta, men jag säger detta med viss reservation för att någon kan vara ogift utan att det framgår av protokollet. Männen anges vanligtvis bara med namn och bostadsort, medan kvinnorna konsekvent nämns med namn, bostadsort och makens namn, om de är gifta: *”Hustru Margreta, Anders Perssons i Gååssnääs, 36 åhr gl, bleff inkallat...”*

Av de säkerställt ogifta männen är ingen äldre än 23 år. Det är endast ett fåtal som anges med någon form av yrkestitel: Nils Eliasson i Håll (42) kallas smed, Johan Olofsson (52) anges vara bagare och hans mor Elin (53) bagarhustru. Brita i Järesta (40) anges vara klockarhustru.

Av de 18 förmodat gifta männen återfinns 14 som hemmansägare i mantalslängden från 1673. Jordens storlek anges där i seland. Seland är ett ångermanländskt begrepp som egentligen avsåg skatteförmåga och därför är svårt att översätta till nutida mått, men ett seland brukar vanligtvis anses motsvara en tredjedels eller en fjärdedels hektar.[40]

Antalet seland varierade i socknen mellan 22,5 och 4, 0. Genomsnittet var på 9,6 seland. Av de rannsakade har den som har lägst antal har 6,0 seland (Mårten Olofsson i Edsätter). Den som har högst antal bland de rannsakade har 13,8 (Jon Jöransson i Kåsta).

4.1.6 Dåligt rykte och gott rykte

I 9 fall anges särskilda anledningar till den anklagade misstänkts. Det är inga speciella vittnen som för fram dessa anklagelser, utan det är bara rätten som konstaterar. Värst tycks Brita i Åsäng (31) vara, hon ”*hafwer många gånger warit tingförd för truldom och wedskeppelsser och hafwer ett långt elacht rychte i sochnen*”.[41] Om Margareta i Gåsnäs (2) står att ”/*h/ennes grannar vittnade att*

[39] Sting – av stinga/sticka, kan syfta på till exempel lunginflammation.
[40] Se till exempel Sundin 1975, s 7.
[41] Ett exempel finns återgivet i Lundkvist, Tyko (1977) *Olåt och munbruk. En studie om uttryck för mänskliga strävanden och reaktioner hämtade ur gamla norrländska domböcker,* Härnösand, s 87.

hon sällan går i kyrkian, uthan föröfwar ett förargeligit lefwerne medh swordom och bandskap, hon tillijka medh sin man, alt sedhan dhe komma dijtt i byn".

Annars gäller dåligt rykte framförallt sådana som haft nära släktingar som haft trolldomsrykte. Om Märit i Västervalto (68) anges att utöver vittnesmålen är detta dessutom "*ett gammalt rychte på slächten och gården*". Om Karin i Omne (70) sägs att hon "*haar stoor berychtat slächt.*" Karin i Körning (36) och Elin i Vännersta (53) har varsin moder, båda nu avlidna som haft "*rychte*". Brita i Fällsvik (81) och Kerstin i Röksta (51) har båda moder och systrar som är beryktade.

Om åtta personer anges att de har gott rykte: Hans Kristoffersson i Mädan (46), Johan Persson i Färnsvik (55), Brita i Färnsvik (67), Johan Johansson i Ulvvik (71), Margareta i Gåsnäs (86), Dordi i Järesta (50) och Brita i Järesta (40) anges samtliga ha gott rykte "*föruthan detta*", det vill säga förutom de trolldomsanklagelser som framkommit under rannsakningarna. Det finns bara ett fall där det goda ryktet uttryckligen gör att rätten väljer att inte fästa någon större vikt vid anklagelserna mot den rannsakade, detta fall rör dock inga Blåkullafärder utan enbart vidskepelse. Det är Sara i Orsta – själv rannsakad – som anklagar grannfrun Karin (25) för att hon gett boskapen salt som hon först lagt i spisen över julnatten. Rätten anger: "*Men hon kunde thet medh ingen skiäl henne öfwertyga. Utan* [Karin] *gafz av andra godh witnesbörd.*"

Dordi (50) benämns i protokollet som "*Dordi, Tyskan i Hierestadh*" vilket skulle kunna syfta på utländsk bakgrund. Jag har inte kunnat hitta några andra uppgifter om henne någonstans.

4.1.7 Rättens påtryckningar mot de anklagade

4.1.7.1 Påtryckningar mot personer som fortsätter neka

Av de som nekar brott finns 8 personer som särskilt anges ha utsatts för påtryckningar. Om Margareta i Gåsnäs (2), Karin i Rävsön (7), Annika i Själand (15) står att de "*förmantes bekiänna sanningen*". Karin i Edsätter (3), 12-åriga Margareta Olofsdotter (60) samt syskonen Annika, Per och Elisabet i Körning (103-105) anges ha blivit "*allfwarligen förmant*" att bekänna. Därtill finns Malin i Mädan (74) som "*fliteligen blef förmant bekiänna sanningen*", men det står ej om hon nekar eller ej.

Dessa påtryckningar behöver förstås inte skilja sig från de påtryckningar som samtliga rannsakade utsattes för, även om det givetvis är intressant att konstatera att rätten noterar att nekandena skett trots förmaningar.

4.1.7.2 Påtryckningar som leder till erkännande

Av de som erkänner är det tre som utsatts för påtryckningar, och då ofta av grövre art.
Anna (24) "*/s/kickades så ifrån rätten uthj fängelse*" efter att hon nekat. Därefter erkände hon

”*medh gråtande tåhrar*” att hon ägnat sig åt vidskepelse, men det står inte angivet om hon nekade eller erkände Blåkullafärder varför det får hållas troligt att hon fortsatte neka detta.

Under rannsakningarna mot Brita i Häggvik (60) vittnar flera barn om att Olof Persson, 15 år, i Färnsvik, varit sedd i Blåkulla. Rätten anger kort att han ”*i förstone nekade till dess han bleff satt i fängelsse, bekiände*.” Olof utsätts sedan för en egen rannsakning (95) och 13 vittnen uppträder mot honom. Han nekar varpå ”*/h/andterades medh honom något alfwarsampt. Thå kom Olof effter ett dygn och sigh bekiände.*” Han erkänner bland annat att han fört barn och varit gift i Blåkulla.

Kerstin Mikaelsdotter (5) erkänner också Blåkullafärder efter att rätten ”*med henne något strängare måste handtera*”. Vad denna strängare hantering bestått i går det förstås bara att spekulera i. Kanske är det liktydigt med att skickas i fängelse eftersom det anges om Olof i Färnsvik först att han skickas i fängelse och sedan att det hanterades med honom allvarsamt.

Olof i Färnsvik och Kerstin Mikaelsdotter är de enda som uppenbart erkänner Blåkullafärder – förutom Margareta i Ulvvik (1) som ju redan i förväg bekänt för prästen.

4.2 Anklagarna

4.2.1 Rätten

Vid rannsakningen består rätten av kyrkoherden Christian Bozeaus och hans kaplan (hjälppräst) Johan Ask som var stationerad i grannsocknen Ullånger, samt nämndemännen Johan Ersson i Valmsta, Per Nilsson i Kåsta, Mats Ersson i Körning, Jöns Johansson i Kåsta, Jon Persson i Sund och Johan Persson i Gåsnäs. Johan Ersson var även socknens kyrkvärd.

Det främsta världsliga ämbetet i socknen, länsmannen, innehades vid tidpunkten för rannsakningen av Johan Eliasson i Salsåker.[42] Han förefaller inte ha någon speciell roll i processen, förutom att hans dotter, 11-åriga Sigrid, vittnar mot Brita i Åsäng (31). Hon anges som ”*länsmansdotter Sigrid Johansdotter*” i protokollet. Enligt Sigrid för Brita både henne och hennes småsyskon.

4.2.2 Prästerna

Två av de rannsakade: Margareta Nilsdotter (1) och Brita Håkansdotter (6), har erkänt för kyrkoherden Christian Bozeaus i förväg.

När de anklagade utsätts för påtryckningar är det ofta prästen som står för detta. Karin i Edsätter (3) nekade trots att ”*probsten, ehrewyrd* [ärevördige] *Christiern Bozaus, henne mychet alffwarsamt förmante.*” Samma Karin i Edsätter ”*tillfrågades af hans ehrewyrd:e prebsten, hwem rådandes war i himmelen eller i helffwetit. Kunde hon ingen åthskilnadh der medh giöra, uthan sade sigh hafwa*

[42] Sundin 1975, 320.

nu Gud som heter Jesus".

Liknande teologiska utläggningar är ovanliga, men förekommer i alla fall på ett ställe till. Margareta i Ulvvik (1) förklarar när hon erkänner att hon:
"tychte thet illa wara att hon sålunda hafwer trädt ifrån Gud och fördt Satan barn tillhanda. Dett hon sade sigh intet hafwa rådt före sedan hon bleff inwecklat i Satans garn. Doch trodde hon fuller dett att Gud hielper wähl barnen dädan [därifrån] *och sielff förbider* [inväntar] *hon thet straff som öfwerheten henne påläggia täckes. Bedt att Gud i himmelen wille hielpa sigh ifrån den leede Satan."*

Prästen Bozeaus och hans familj förekommer i flera vittnesmål som offer. Brita i Häggvik (18) har enligt flera vittnen ridit på prästens barn till Blåkulla. Enligt ett vittne har hon även stulit kornet som prästen sått på åkern, fört detta till Blåkulla och bränt upp det där. (Se avsnittet 4.3.4.1 Bjäror och matstöld). Prästens piga Sigrid rannsakas (101) och anges ha fört prästens fem andra pigor och tre drängar till Blåkulla. Det är dock endast en av pigorna som medger detta – de andra säger sig "*intet wetta der uthaff*".

Kaplanen Johan Ask räknas upp bland de som sitter med i rätten men har i övrigt inte lämnat några spår efter sig i protokollet.

4.2.3 Nämndemännen

Nämndemännen, som ofta benämndes tolvmän eftersom en ordinarie rätt hade 12 ledamöter, utgör inte bara rätten, de förekommer även aktivt som vittnen. På några ställen som kollektiva anklagare. Margareta i Vännersta (35) var "*misstäncht för widskepelige lässningar som tolfmän sade".* På två ställen är det "*nämbden*" som vittnar. Mot Elisabeth i Sörle (80) anger nämnden att hon är misstänkt för "*sin stora smörlycka*" och mot Karin i Edsätter (3) att "*denne Karins moder, uthj sin lifztijdh, hade stoor berychtan oppå sigh för truldomb*." Om Sigrid i Ön och Anna i Ön (112 och 113) anges att "*/t/olvmännen gafwa tillkiänna"* att dessa två "*kunna läsa på qwesan*", men att de "*icke komma tillstädes uthan blefwe nu på sidste tijman angifne*". Med "*läsa på qwesan*" torde avses att de läst ramsor mot koppor eller andra utslag.[43] I ett fall vittnar också tolvmännen åt ett barn, det framgår aldrig varför. Det är mot Malin i Näs (13) som *"Kristier i Fällsvik witnade igänom tolffmännen att han har sedt henne några g:r gå der på golfwet i Blåkulla."*

Dessutom kommer fyra av nämndemännen som individuella vittnen.

Johan Ersson i Valmsta anklagar Samuel Kristoffersson i Nyland (62) för att vara trolldomskunnig. (Se avsnitt 4.3.6.2).

De andra tre vittnesmålen från tolvmännen rör Blåkullafärder. Den ena är Johan Persson i Gåsnäs

[43] I Rietz, Johan Ernst (1867) *Svenskt dialektlexikon. Ordbok öfver svenska allmogespråket*, s 370 anges kväisan vara ett ångermanlandskt dialektalt ord för koppor.

som anklagar Tobias i Häggvik (20) för att ha fört honom till Blåkulla. Här bistår honom dels en annan tolvman, Per Nilsson i Kåsta, som vittnar att Johan Persson dagen efter han blivit riden till Blåkulla spottat blod, vilket Tobias ”*icke kunde neeka*”. Den tredje är Jöns Johansson i Kåsta, som uppträder som vittne mot Brita i Häggvik (18) och berättar att hon ridit på honom till Blåkulla. Därefter kände han sig lam. Han ger också exempel på en övernaturlig händelse som han tydligen sätter i samband med den anklagade:
”Dhe hafua och sedt uthj dess fägård en långh hwijt matsk, som en långh kiäp el tarm. Thå dhe hade den i stycken sönder, krall dett tillhopa igen. Menar alt så thz wara onatturligit och orimeligit.”

En annan tolvman – Mats Ersson i Körning – förekommer som offer i flera vittnesmål. Erik i Valmsta berättar att Brita i Häggvik (18) för med sig barn och rider till Blåkulla på Mats Ersson. Ett annat vittne berättar att Jöran Olofsson i Kiörning (36) ridit på honom till Blåkulla. Dessutom har han tillsammans med Karin i Körning (38) och Johan i Färnsvik (56) slagit Mats Ersson med en grå käpp i Blåkulla. Jag har inte räknat med Mats Ersson till de vuxna vittnena eftersom det inte framgår om man själv delar anklagelserna. Men som kommentar till påståendet att han ska ha blivit slagen i Blåkulla uppges att Mats Ersson sagt att han ”*fått mychet ondt och blefuit lammer till all sin kropp.*” Även Mats Erssons hustru och barn blir förda till Blåkulla, enligt flera vittnen.

De sex nämndemännen skiljer sig inte nämnvärt från den övriga befolkningen när det gäller jordinnehav. Johan Ersson i Valmsta har 9,75 seland; Per Nilsson i Kåsta 14,7 seland, Mats Ersson i Körning 10,7 seland; Jöns Johansson i Kåsta 13,0 seland; Jon Persson i Sund 10,25 seland och Johan Persson i Gåsnäs 7,2 seland.

4.2.4 Nämndemännens barn

Det har inte gått att klargöra i vilken mån nämndemännens barn förekommer som vittnen. Eftersom de flesta barnvittnen bara nämns med förnamn är det svårt att avgöra vem som är deras fader, åtminstone i de byar där det finns flera hushåll.

Det kan dock säkerställas att det vittne som förekommer allra flest gånger – Erik Johansson i Valmsta som vittnar mot 61 anklagade (se 4.2.6 Barn- och ungdomsvittnen) – är son till nämndemannen Johan Ersson i Valmsta. [44]

[44] Sundin 1975, s 233.

4.2.5 Vittnen

Det exakta antalet vittnen som förekommer under rannsakningarna är svårt att fastställa. Det är någonstans mellan 173 och 211 stycken. Det är framförallt det stora antalet barnvittnen som gör att det inte går att exakt fastställa antalet. Vittnena anges ofta bara med namn och ort och det är i flera fall svårt att veta om samma vittne förekommer flera gånger eller inte (se bilaga 2). Vittnena har en jämn könsfördelning, av 173 säkerställda vittnen är 91 av kvinnligt kön och 82 av manligt.

4.2.5.1 Barn- och ungdomsvittnen

De allra flesta vittnen tillhör vad jag här kommer att kalla barn- och ungdomsvittnen. De betecknas ofta ”*pojken*” eller ”*flickan*” i protokollet.

Benämnningen barn- och ungdomsvittnen är inte helt självklar. Till att börja med handlar det alls inte bara om små barn. De allra flesta är dock under 20, även om det finns undantag. Det äldsta av dem jag räknar som”barn– och ungdomsvittnen” är 24-åriga Märit i Sund som vittnar mot 4 rannsakade.

Exakt ålder anges inte alltid, men av de säkerställda vittnena fördelar sig de vars ålder anges enligt följande:

6 år 1 st
7 år 3 st
8 år 9 st
9 år 10 st
10 år 13 st
11 år 9 st
12 år 11 st
13 år 9 st
14 år 9 st
15 år 3 st
16 år 3 st
17 år 1 st
18 år 2 st
19 år 3 st
20 år 2 st
21 år 1 st
22 år 1 st
23 -
24 år 1 st

Det yngsta åldersangivna vittnet är pojken Kristoffer i Åsäng, 6 år, som vittnar mot Brita i Åsäng (31). Vittnesmålet tycks inte skilja sig nämnvärt från de andra barnen, han berättar att Brita fört honom till Blåkulla och nu lärt honom att rida själv. Likväl anges att ”*/r/ätten kunde intet stoor tro settia till hans barnsliga bekiännelsse förr än med honom bättre opplysning kan giöras.*”

De flesta vittnen vittnar mot flera personer. Värst är är Erik Johansson i Valmsta som vittnar mot 61 personer – det vill säga mot över hälften av de rannsakade. Erik Johansson är den person som kommer med mest omfattande vittnesmål. Han är också det enda vittne som uttryckligen menar sig ha speciell förmåga att avslöja människor. Som när han vittnar mot prästpigan Sigrid (102): *”Så sade och Erich sigh hafua sedt att Satan hafwer talt medh Sigrid och sagdt: kanst du spöika ett liuss, så äst du fullkombligh. Hon swarat: iagh will see till. Der effter annandaghspåsk fick Erich om affton, thå han satt medh flere i sällskap i Valmsta, see Sigrid uthanför fönstret medh liuss och med henne många flere trulkieringar. Dock kunde ingen annan henne see uthan allenast Erich.”*

Andra storvittnen är pojken Jonas i Lidböle som vittnar mot 57 personer, Margareta Ersdotter i Salberg, 19 år, som vittnar mot 54 och Elias, tjänstedräng i Gåsnäs, som vittnar mot 44.

4.2.5.2 Vittnen som ej blir trodda

De flesta vittnesmål kommenteras aldrig av rätten. Förutom ovannämnda Kristoffer som vittnar mot Brita i Åsäng (31) framförs tvivel på vittnesmålen enbart vid ett fåtal tillfällen. Om Sigrid Johansdotter, 10 år, som vittnar mot Karin i Rävsön (7) anges att hon ”*/k/unde ingen mehr berättelsse giöra som trowärdigh kunde skattas.*” Nils Pålssons barn i Sund som försöker vittna att de blir förda till Blåkulla av Brita i Åsäng (31) får sina vittnesmål ogiltigförklarade. Detta eftersom deras egna farmor och syster är beskyllda för att föra barn. 14-årige Olof i Vännersta som vittnar mot Jöran Olofsson i Körning (36) blir inte heller trodd. Första gången säger han att han blivit förd en gång på en röd ko och den andra gången på Mats Ersson i Körning, men eftersom ett annat vittne som också varit med på färden, 12-årige Olof i Bergsåker, anger att de båda gångerna åkt på kreatur ”*bleff denna Olof i Vännersta illa troendes*”. Det ges ingen motivering till varför rätten gör denna distinktion mellan vittnena. Annika i Edsätter som under rannsakningen av Karin i Edsätter (3) angivit sin farbror Nils Eliasson i Håll (42) och dennes hustru Margareta (43) försöker ta tillbaka sina vittnesmål. Det verkar inte rätten ta någon hänsyn till, i det senare fallet anges att hon ”*wille fuller derföre neeka, men gatt det icke giöra.*”

Under rannsakningen mot Malin i Kåsta (79) görs en slags vittneskonfrontation: pojken Johan i Ådal säger att Malin för honom till Blåkulla ”*men thå hon förestältes kiände han henne intet igen*.” Under samma rannsakning beslås ett annat barnvittne med lögn av de andra barnen. Det är Annika i Sörle som berättar att Malin suttit på bänken i norr i Blåkulla. Två av de andra vittnena påpekar då att det inte finns någon bänk på norra sidan i Blåkulla. Ett annat fall då rätten särskilt kommenterar

att vittnen motsäger varandra är när Jonas, Erik och Elias i Lidböle anger att Karin i Lidböle (23) för sin dotter till Blåkulla, medan Karin och Margareta i Själand säger att det är Anna i Lidböle som för flickan. Enligt protokollet ”*kunde för den skull rätten theras twist icke så hastigt åtskhilla*.”

4.2.5.3 Övertalningsförsök och hot

Margareta, 12 år, har tidigare sagt sig föras av pigan Elisabeth Mårtensdotter. Men nu ångrar hon sig och förklarar att det är hennes mor, Malin i Näs (13) som för både henne och Elisabeth. Elisabeth oskyldigförklaras och rannsakas aldrig. Hon berättar att Malin och hennes man hotat henne ”*bådhe medh hugg o slagh och lifzafhändande*”. Ändå är hon ett av få vittnen som tycks tveka om vad hon egentligen varit med om: ”*Bekiände och thet att hon intet annat kan tyckia och see ähn bem:te Malin henne förer, men huadh hon seer eller tycker i drömmen, thet minss hon intet om morgonen.*” Per i Vännersta som vittnar mot sin styvmor Margareta (35) säger sig också ha blivit hotad för att han inte ska bekänna.

Andra har blivit utsatta för mutförsök. Karins i Körning (38) tjänstepiga Sigrid Ersdotter, 21 år, vittnar om att matmodern för henne till Blåkulla. Dagen innan rannsakningarna har Karin lovat henne en silversked om hon skulle tiga. Kristier i Färnsvik som vittnar mot Sara i Orsta (4) har blivit lovad pengar av Saras man ifall han skulle avstå från att vittna. Margareta i Salberg som också vittnar mot Sara i Orsta säger att Sara bett henne att inte vittna. Sigrid Ersdotter, 21 år, som menar sig föras till Blåkulla av Karin i Körning (36), berättar att Karin dagen innan lovat henne en silversked för att tiga, vilket hon alltså valt att inte göra.

4.2.6 Utsocknes vittnen

I stort sett alla vittnen är hemmahörande i Nordingrå, men det finns sex stycken som hämtats från andra socknar: När Sara i Orsta (4) rannsakas anges att Sara Olofsdotter i Kungsgården, Bjärtrå socken, som tidigare tjänat som piga i Orsta i Nordingrå, i samband med rannsakningen i Bjärtrå 22 februari bekänt att hon förts till Blåkulla av Sara. Elias i Gåsnäs vittnar att detta är sant och hon även för systern till Sara i Bjärtrå: Margareta. Om Margareta anges att hon ”*nu intet war tillstädes*”. Mot Elisabeth i Sörle (80) vittnar pigan Ingrid Jonsdotter i Gallsätter, Skogs socken.

De andra fyra utsocknes vittnena hör hemma i grannsocknen Nora: 20-åriga pigan Karin i Lövvik vittnar mot Nils Pålsson i Sund (93), hans hustru Anna (92) och deras dotter Margareta (94). Per i Rossvik vittnar mot Margareta i Färnsvik (57), det klargörs inte vilken koppling de har till Nordingrå. Mot Margareta i Håll (43) vittnar Olof i Järnsta och anger att två flickor från Nora: Brita i Torrom och Kerstin i Salom, blivit förda till Blåkulla. Om dessa flickor anges dock att de ”*medh tresko försutto denna stämbningh*”, det vill säga att de vägrat infinna sig i rätten. Det framgår inte om någon form av sanktioner tagits mot dessa två (att inte komma när man kallats att vittna var ett

lagbrott) men 20 maj inställer de i alla fall sig i rätten. Brita i Torrom ”*bekände att h. Margareta förer sigh* [det vill säga henne] *till Blåkulla. Warit gifft etz.*”. Men Kerstin i Salom ”*sade sigh der intet få see eller af wetta*.”

4.2.7 Vuxna vittnen

Som tidigare nämnts finns det ingen exakt gräns mellan vuxna och barn/ungdomar. Med vuxna vittnen kommer jag här att avse vittnen som är gifta, änkor/änklingar, alternativt anges som ”*gammal piga*” eller annan benämning för äldre ogift person. Utöver tolvmännen finns bara ett vuxet vittne som säger sig ha egna erfarenheter av Blåkulla: hustru Anna i Orsta. Hon berättar om Sara i Orsta (4), som är hennes mans styvmor, att:
”förledne juulehelgh, tychte hon uthj sömpnen, att hennes manss stuffmoder, denna h. Sara, fick henne i armen och hade henne fram under bordet till en der liggiande gråhårot karl, huilken läth som en biörn, den hon mente skull wara Satan. Der för hon bleff rigcht förskräckt. Så och nu nästförledne påskhelgh kom henne så före att hon skulle hafua läst uth 4 böcker och sedan hon thet för sin fader i Kungsgården bekändt, seger barnen att hon haar sluppit läsa och står i Blåkulla widh dörren.”

Därutöver finns två fäder som vittnar å sina barns vägnar. Kerstin Persdotter, 9 år, ”*kunde fuller intet för blygsamheet skull, sitt tahl uthföra*” och därför vittnade fadern åt henne, mot Malin i Kårsta (79). Erik Persson i Häggvik som berättar att hans faster Märit i Häggvik (19) för hans fyra barn til Blåkulla, återberättar inte ens vad hans barn själva sagt utan vad andra barn sagt att de varit med om: ”*ingen af dem kan någon berättelse derom giöra. Utan andre barn hafua för honom så sagdt*.”

När det gäller brott som rör vidskepelse och folklig magi finns det fler vuxna som vittnar. (Se avsnitt 4.3.6 Vidskepelsebrott.)

4.2.8 Privata hämndmotiv

I de få fall när vuxna blir förda till Blåkulla anges ofta privata hämndmotiv vara orsaken. Elias i Gåsnäs och Erik i Valmsta förklarar att Tobias i Häggvik (20) sagt i Blåkulla att han fört Johan Persson som hämnd för att denna gett honom dåligt läder att sömma skor av. Elias i Gåsnäs vittnar även att Kerstin i Nyland (101) och Sigrid (102) mjölkat blod ur prästens dräng Johan i Blåkulla. I Blåkulla har de sedan sagt att de gjort detta eftersom ”*han ähr så galin effter quinfolk*.” Brita i Häggvik (60) har enligt pojken Per i Häggvik sagt i Blåkulla att han ridit dit på tolvmannen Jöns Johansson för att: ”*det skulle han hafua för thz han talte henne hårdt till.*”

Ovänskap i verkliga livet används åtminstone i ett fall även som förklaring till anklagelserna. Jöran Olofsson i Körning (36) hävdar att hans brorson, pojken Olof i Tollsätter, vittnar mot honom

på grund av ovänskap mellan honom och hans bror, alltså pojken Olofs far. Rätten antecknar dock att ”*thet honom står att bewijsa*”. Jöran Olofsson menar också att han själv varit med om att få rannsakningarna till stånd: ”*han aldeles nekade och sade sigh wara den som sådant* [trolldom] *haatat hafwer och söcht med stoor winlagd att få hijt ransaachning och altså ähr sielff kommen i rychte*.”

Om Abraham Nilsson i Kåsta (111) anges att han är beryktad för tjuveri och att menar att han är ”*derföre dijtkommen*”.

4.2.9 Grannar och familjemedlemmar vittnar

På en liten ort som Nordingrå är det förstås en definitionsfråga om vad som är grannar eller inte. Men mot majoriteten rannsakade – 79 stycken – vittnar en eller flera personer från samma by som den rannsakade.

På samma sätt torde avlägset släktskap finnas mellan mer eller mindre inblandade i rannsakningarna, men i 19 fall anges särskilt att vittnena är nära släkt med den rannsakade. I 7 fall vittnar barn mot sina egna föräldrar: Margareta i Gåsnås (2), Malin i Näs (13) Anna i Mädan (24), Elin i Vännersta (53), Malin i Mädan (74), Brita i Fällsvik (81) och Per Persson (82). Det finns också ett fall där barnen vägrar vittna mot sina fader. Flera vittnen har angett att Mårten i Edsätter (9) för sina söner Erik och Johan. De förhörs men ”*rätten kunde intet winna dhem till någon bekiännelse*.”

Mot Kerstin i Orsta (5) vittnar hennes egen syster, mot Johan i Vännersta (53) vittnar hans bror.

Mot Elin i Rävsön (8) och Per Ersson i Sörle (85) vittnar deras egna barnbarn.

Mot Karin i Rävsön (7) och Margareta i Vännersta (35) vittnar deras egna styvbarn.

Mot Margareta (1) Märit i Häggvik (19), Jöran Olofsson i Körning (49), Samuel i Nyland (62), Margareta i Mädan (75) och Hans Hansson i Fällsvik (87) vittnar deras respektive syskonbarn.

Mot Sara i Orsta (4), Karin i Körning (38), Elisabet i Sörle (80) och Anna i Sund (92) vittnar ungdomar som tjänar eller tidigare tjänat som piga/dräng i huset.

4.3 Brotten

4.3.1 Blåkullafärder

Själva grundanklagelsen i rannsakningarna är att ha varit i Blåkulla. Det är bara 3 av de 113 rannsakade som inte anklagas för detta.

Över hälften, 64 personer, anklagas dessutom för att ha fört andra till Blåkulla, huvudsakligen barn. Om Kerstin i Bäckland (14) står till och med antecknat i protokollet ”*NB* [Nota bene – märk väl] *för ej barn.”*

4.3.2 Berättelser om de anklagade

4.3.2.1. Föra barn

I princip alla barn- och ungdomsvittnen menar sig ha förts till Blåkulla. Det tycks vara själva grunden till att man kallas in som vittne. Det finns vanligtvis inga detaljerade beskrivningar över hur de blivit förda. Ofta står det bara vittnesmål i stil med:

”Poijken Erich Olufsson i Gåssnääs, 8 år, tygade på [det vill säga intygade om] *Margareta att hon först begynt föra honom i fiohl om wåhr.”*

Ibland berättas vad man ridit på. Det är vanligtvis kor eller hästar. Men ibland åker man även till Blåkulla ridandes på människor. Erik i Valmsta berättar att Brita i Häggvik (18) för med sig barn och rider till Blåkulla på tolvmannen Mats Ersson i Körning. Karin i Körning (38) rider på Mats Erssons hustru, enligt Märit i Tollsätter, 19 år. (Mer under avsnittet 4.2.3 Nämndemännen). I flera fall står det bara att de ridit på både folk och på djur, utan att någon namnges. Som när Olof i Tollsätter, 12 år, blir förd av Karin i Edsätter (3) och berättar att de ”*stundom rijder på folck och stundom på fää.*” Margareta i Fällsvik, 7 år, har blivit förd av sin far Per Persson (82) och att de då ridit på Hans Hansson, som senare själv blir rannsakad (nr 87). Brita Persdotter i Fällsvik, 14 år, berättar att hon blir förd och att de ridit ”*stundom på folk och* [stundom på] *fää, i synnerheet på Jon Hansson i Kåstadh.*”

Några av barnens berättelser tyder på att Blåkulla ligger högt uppe. Enligt Margareta i Järesta, 10 år: ”*När dett bähr åstadh går dett så högt, i synnerheet när rägnwäder ähr, att dhe ähre ofwanför rägnet.*” Jonas i Lidböle berättar att när de åker säger de: ”*op till helffwetit*”. Hans Olofsson berättar att de säger: ”*så ända til helffwites*”. En av de rannsakade som erkänt Blåkullafärder – Margareta Nilsdotter (1) – berättar först att hon kommit till Blåkulla på följande sätt:

”att hon förledne sommars om liusa dagen, thå hon skulle gå i benkan effter wedh och hade i handen en kiepp, eller stångh, thå fann hon för sigh liggiandes ett skrälle och der utj, så som tiäru, smorde fördenskull, af samma smörelse, lijtet på kiäppen, der medh bahr dett åstadh och kom fram, som henne tychte, uthj ett swart rum. Der inne war en spijss men intet folck.”

Denna typ av smörjelse, som förekommer i flera andra vittnesmål, är välkänd inom litteraturen om Blåkulla.[45] Margareta Nilsdotter menar alltså att hon hittat smörjningen. Annars tillverkas den enligt vissa i Blåkulla. Elias i Gåsnäs berättar om Sara i Orsta (4) att hon fött flera barn i Blåkulla. Endast ett lever – det heter ”*Djävuls-unge*” – de andra har hon ”*kookat smorningh*” av. Kristier i Färnsvik vittnar att Sara ”*opkookat barn till smöringh och lagt i hornet*.”[46] Hans i Kåsta berättar om

[45] Se till exempel Östling, Per-Anders (2002) *Blåkulla, magi och trolldomsprocesser. En folkloristisk studie av folkliga trosföreställningar och av trolldomsprocesserna inom Svea Hovrätts jurisdiktion 1597-1720,* Uppsala, s 157ff.
[46] Det tycks ha varit en vanlig föreställning just att smörjelsen förvarades i speciella horn, se till exempel Östling 2002, s 157.

Olof i Färnsvik (95): ”*Tobias hustru smorde och läste oppå och Olof redh*” till Blåkulla. Kerstin Mikaelsdotter, 20 år, säger sig ha fött tre barn. Dem har Sara ”*kastat i kittelen och kokat smorningh utaff, sedan haar matmodren* [Sara] *gifuit henne hornet och nu smörrier hon åth henne och Kerstin rijder sjelff*”. Elisabeth i Bäckland, 14 år, berättar att Margareta i Gåsnäs (2) att ”/*i/ går om natt födde hon barn, huilket hon kookade upp till smörielse och lade i sina horn.*” Anna i Edsätter, 16 år, berättar under sitt vittnesmål att hon själv fött tre barn ”*huilka trullkiärringarna hafua opkookat till smörielsse.*”

4.3.2.2 Ej närvarande barn som blir förda

Utöver de som förekommer som barn- och ungdomsvittnen, nämns flera andra barn som tagna till Blåkulla. Vid flera tillfällen står det att det finns ännu fler barn som hade kunnat vittna mot den rannsakade, men att dessa inte kunnat närvara. Om Brita i Åsäng (31): ”*af många flere barn bewijsas kunde, som nu intet wore eller komma kunde tillstädes.*” Vissa vittnen anger också att de anklagade för barn, men att de inte vet vilka barnen är. Enligt Brita Persdotter, 10 år, för Brita i Åsäng hela 40 okända barn och enligt Cecilia i Åsäng, 20 år, 30 barn. Om Karin i Rävsön (3) anges att hon för två barn ”*som nu intet wore tillstädes, uthan mychit små.*” Gamla pigan Anna (17) anges föra tre barn som inte är närvarande. Karin i Edsätter anges föra sex barn som inte är närvarande, vilket fem av de andra barnen vittnar om. Elin i Mädan (109) anges föra hela 15 barn som inte kan närvara. Dordi i Nyland anges av pojken Olof föra hans 5 syskon och 2 barn till, och av Erik i Valto anges hon tillsammans med Brita i Nyland föra 20 mycket små barn.

Karin i Omne (70) anges föra sina egna söner, 14 respektive 18 år, men sönerna är inte närvarande. Varför de inte är närvarande framgår inte av protokollet. Mot Elin i Rävsön (8) berättar ett vittne att hon för sex små barn ”*som intet kunne giöra någon bekiännelse*”. Kanske berodde det på att de helt enkelt var för små för att berätta något. Men det kan också tolkas som att de vägrar erkänna att de förts till Blåkulla. Kerstin i Mädan (22) uppges av Erik i Mädan, 15 år, att förutom honom även föra 12 barn ”*mäst dels så små att dhe sielfwa der uthaff intet weta*”. Samme Erik vittnar även åt sin syster, som ligger sjuk och därför inte kan närvara. Elias i Gåsnäs vittnar att Sara i Orsta (4) för två flickor från Bjärtrå; systrarna Sara och Margareta Olofsdotter. Den förstnämnda har tidigare erkänt detta i samband med rannsakningarna i Bjärtrå i februari.

Ibland är det otydligt vem det är som vittnar. Om Brita i Åsäng (31) finns upptaget som en egen punkt att hon ”*skall och föra Erik Johanssons barn som ligger i lindan*”. Men det framgår inte varifrån denna uppgift kommer.

4.3.3.1 Livet i Blåkulla

Redogörelserna för vad som hänt i Blåkulla är kortfattade. De är vanligtvis av typen:

”Drengen Elias i Gåssnääs witnade att Karin ähr i Blåkulla huar natt äter, dricker och danssar.”

Det informationsrika i dem ligger snarare i dess enorma mängd.

Just att äta, dricka och dansa är de vanligaste anklagelserna. Av de 110 rannsakade som anges ha varit i Blåkulla anklagas 74 av vittnen för att ha ätit, 55 för att ha druckit och 80 för att ha dansat. Om Märit Hansdotter i Näs (12) anger 9-åriga flickan Dordi att hon dansat på huvudet. Under dansen spelar Satan på en stubbe, berättar vittnet Märit i Sund, 24 år. Vittnet Jonas i Kåsta berättar att Nils Pålsson i Sund (93) slår den som inte dansar rätt med pikar. I övrigt finns inte dansen närmare beskriven.

I Blåkulla anges kvinnorna ofta utföra vanliga vardagssysslor som att laga mat, kärna smör, göra ost, skära bröd eller brygga öl (35 st), bära fram maten (12 st), sy, bädda sängar eller sopa stugan. De män som setts i Blåkulla har uppgifter som att räkna pengar, vara skrivare eller predika. Johan Olofsson i Vännersta (52) är, trots att han endast är 17 år gammal, enligt 8 vittnen, präst i Blåkulla. Han viger brudfolk, predikar och svär.

Vittnesmålen är i allmänhet montona, även när de rannsakade anklagas för andra aktiviteter än de vanligaste. När Kerstin Mikaelsdotter (5) erkänner att hon varit i Blåkulla berättar hon att Per Olofsson i Nyland (77) är ”*nämbningemannen i Blåkulla*”. När Per Olofsson rannsakas anges han inledningsvis av Margareta i Salberg nämna[47] hästar. Sedan följer de andra vittnesmålen:

”2. Christier i Fällsvik sedt honom i sommars nämpna hästar, nu äter och danssar.

3. Petrus i Fröstvik witnade att han altijdh sitter till bordz i Blåkulla och nämpna hästar.

4. Erich i Räffsöön sedt honom hwar natt sedan påsk, nämpna hästar.

5. Erich i Hvalto sedt honom alt sedan i fiohl midtsommar nämbna hästar.

6. Hans i Kåstadh haar sedt honom hwar natt sedan i höstar i Blåkulla nämpna hästar.

7. Erich i Hvalmstadh sedt honom heele åhret i Blåkulla. Warit länsman och nämpna hästar.

8. Olle i Giernsta sedt honom sammaledes.

9. Olle i Bergsåker sedt honom en g:r stå och skrädda.

10. Jonas i Lyböle witnade dett han haar sedt honom sittia till bordz och äta och nämbna hästar i Blåkulla.

11. Erich i Mädan witnade sammaledes.

12. Märit i Tollsätter sedt honom sittia till bordz i Blåkulla.

13. Annika i Siälandh haar sedt honom hwar nat alt sedan korssmäss, nämbna hästar.

14. Margreta i Omne sedt honom alt sedan mittsommar, haft samma embete i Blåkulla.

15. Margareta Hansdotter ibidem [på samma ställe, det vill säga Omne] *sade sigh sedt honom äta, dricka, danssa och nämpna hästar i Blåkulla.*

16. Bryta i Fällswyk sedt Per Olofsson understundom nämbna hästar.

[47] Det är inte helt tydligt vad ”nämna” avser, men det skulle kunna syfta på att ta in hästar, se Rietz 1867, s 467.

17. Cicilia i Åsängh sedt honom förr i åhr sittia till bordz och sömma i Blåkulla.

18. Jonas i Kåstadh haar sedt honom i Blåkulla äta, dricka och dansa.

19. Olle i Vännersta witnade serskilt thzsamma.

20. Annika i Siälandh [vittnade] *lijkaså serskilt.*

21. Erich i Ön sedt honom hwar natt nämbna hästar

22. Pelle i Hwalto witnade lijka som Erik i Ön.

23. Margareta i Nylandh giorde samma witnesbördh, att han altijd nämpner hästar som trulkieringerne skole rijda på i Blåkulla."

4.3.3.2 Satan

Satan, *"huilken dhe kalla Svart-Nisse"* enligt vittnet Brita Persdotter, anges i flera fall ligga under bordet i Blåkulla, bunden med en kedja. Om sju personer anges att de sågat på denna kedja.[48] Elin i Vännersta (53) har en alldeles egen uppgift. Enligt 12 olika vittnen står hon vid dörren i Blåkulla och kastar "*sinder/sinner*", "*askia*" eller "*stofft*" i ögonen på barnen så att de inte ska kunna se något. Detta "*sinder*" är de spån som uppstår när Blåkullaresenärerna sågar av kedjan Satan är bunden med, berättar pojken Olof i Bergsåker.

I protokollet kallas Satan även "d*en eelaka*", "*trållet*" och "*den fuule*". Han uppträder enligt flera vittnen i form av en svart hund, ibland även som en bock eller en björn.

När de anklagade kommer till Blåkulla hälsar de först på Satan, enligt 20 olika vittnesmål. Vanligtvis säger de saker som "*knus fredh*", "*kuss fredh*", "*fredh kuus*" eller "*putt fredh*"[49] (Satan kan då svara sådant som: "*fredh i putten*", "*wälkommen dieffwel*", "*wee digh*" eller "*hela helffwetit ähr här*"). Några andra varianter förekommer. Om Margareta i Gåsnäs (2) anger flickan Karin Johansdotter i Gåsnäs att hon när hon kommer till Blåkulla "*helsar hon och kallar Satan fahrfahr*". Olof i Hyndtjärn, 10 år, berättar att Ingrid i Sockenstugan (33) när hon kommer till Blåkulla "*/b/eder Faneen taga sigh. Satan swarar: ja, ja*". Samma säger Anna i Åsäng (23) säga, enligt Kristoffer Persson, 10 år. Karin i Körning (38) säger "*Fröd, Satan*" och Satan svarar "*signe*", enligt Märit i Tollsätter, 19 år. Enligt ett vittnesmål är också Satan den "*huilken dhe kalla sin Gud i himmelen*". Om Brita i Åsäng (31) berättar Per Ersson, 13 år, att hon kallar Satan "*Jesus och nådig herre".*

De rannsakade som erkänner gör ofta en mer ingående beskrivning av sitt förbund med Satan. Olof i Färnsvik (95) erkänner att han "/*b/ortsworit både kropp och siähl till Satan att willia och skola tiäna honom i alla sina dagar.*" Kerstin Mikaelsdotter i Orsta (5) berättar att man tagit blod av henne och "*fört henne fram till Satan, den hon måst låfwa att tiäna i alla sina dagar och dyrka*

[48] Den kedja som Satan enligt en folklig föreställning ligger bunden med i Blåkulla, se till exempel Schön, Ebbe (1991) *Häxor och trolldom*, Kristianstad, s 56ff.

[49] *Putten* är en ångermanländsk benämning på helvetet, se Rietz 1867, se 514.

honom för sin Gud, och hans son, som satt uppå en stega, uthj wacker anseende, hålla för sin frälsare och den h. Ande som satt lijtet nedanför. Sålunda att hon skulle dyrcka 3 personer uthj en guddomb."

23 kvinnor anges ha haft sexuellt umgänge med Satan.[50] Om Annika i Fällsvik (89) anges att hon "*bohlar* [har samlag med] *med Satan, såsom en hund*". I övriga fall finns själva akten inte närmare beskriven utan det står bara att den rannsakade "*bohlar*" eller har "*giort skammen*" med Satan.

4.3.4.1 Bjäror och matstöld

I ett par fall berättar vittnen även om bjäror, ett magiskt väsen som användes för att stjäla saker från sina grannar.[51] Vittnet Per Olofsson i Fröstvik berättar att Brita i Åsäng (31) gett honom "*en biärare som hon badh honom föda 1/2 åhr, sedan skulle biärarn föda honom igen*." Det torde vara en bjära som även uppträder i rannsakningen av Elisabeth i Sörle (80). Märit i Mädan berättar att "*en gång i fiohl thå the tillsammans wore uth på åkren att aff h. Elisabeth kiortell slapp neder på marcken, såsom ett grått nystan hwilket war lefwandes. Hade öron och rann sin koos uhr hennes åsyn. Men intet wiste hon hwadh dett war.*" Anna i Edsätter, 16 år, berättar om den rannsakade Karin i Edsätter (3) att hon haft "*8 st biärare, seendes uth grå som andra nystan.*" Själv har Anna haft 5 bjäror.

Karin i Edsätter har enligt samma vittne även mjölkat Lars Hanssons hustru Karin och av mjölken gjort ost i Blåkulla. Pigan Sigrid (102) har enligt Elias i Gåsnäs tagit mjölk av pastorns dräng Johan. Johan berättar att han den natten drömt "*tyckiandes icke rättare ähn the hafwa tagit 2 skålar blod*" av honom.

I 11 olika fall berättas om de rannsakade att de stulit mat och spannmål från sina grannar och fört med till Blåkulla. Margareta i Gåsnäs (2) "*förer stundom dijt korn medh sigh och lägger i en hoodh som står under bordet, den Satan äter uttur*", enligt flickan Karin Johansdotter i Gåsnäs. Brita i Häggvik (18) mjölkar enligt ett vittne Måns i Körning. Enligt ett annat vittne har hon *"många gånger warit i probstens fäähus och miölkat uthj ett kläder och fördt miölken till Blåkulla."* Det anges även att hon tjuvmjölkar prästens boskap genom att "*hon sätter knijfwen i wäggen och mölkar så uthj en blåsa och förer dett till Blåkulla. Dhå ähr dett intet annat ähn bara blodh. Der uthaff giöra dhe korffwar i Blåkulla.*" Även om Märit i Häggvik (19) anges att hon *"/g/iör korffwar uthaff den blodh som andra trulkiäring miölcka af folck och fä."*

4.3.4.2 Vittnens berättelser om vad de själva gjort i Blåkulla

4.3.4.2.1 Dop

Femton vittnen samt en av de åtalade – Kerstin Mikaelsdotter (5) – berättar att de genomgått dop i

[50] Därtill finns Märit i Näs (12) om vilken det anges att hon "*går till Satan och ligger under honom*" respektive "*ligger hoos honom"*, vilket skulle kunna syfta på samlag.
[51] Se till exempel Schön 1991, s 167ff.

Blåkulla. Ofta anger de att de inte minns till vilket namn de blivit omdöpta. Olof Larsson i Tollsätter, 12 år, har blivit omdöpt av ”e*n swart karl*”, men minns inte till vilket namn. Även Anna i Edsätter, 16 år, anger att hon blivit omdöpt av en svart karl och då fått namnet ”*Djävuls-Anna*”. Pigan Brita Persdotter i Gåsnäs berättar att hon blivit omdöpt till ”*Djävuls-Brita*”. Även Brita i Mädan, 10 år har fått heta ”*Djävuls-Brita*” medan Annika i Sörle, 14 år, blivit döpt till ”*Djävuls-Annika*”. Både Märit i Sund, 24 år, Per i Sund, 10 år, och Sigrid i Sund, 12 år, uppger sig ha blivit omdöpta till ”*Satunge*”. Karin i Orsta, 13 år, har blivit omdöpt till ”*Slamsäck*”. Margareta i Bäckland, 8 år till ”*Djävul*” och pojken Hans i Själand till ”*Satan*”.

I flera fall anges, i likhet med det kristna dopet, det ha funnits dopfaddrar. Vanligtvis två män och två kvinnor.

4.3.4.2.2 Förbund med Satan

Hela 96 vittnen uppger sig ha fått gåvor av trollpackorna, ofta som ”*legopeningh*” eller ”*stedsepeningh*”, det vill säga en slags lön för att de lovat tjäna Satan. De har vanligtvis fått silver, guld, kontanter eller fina kläder. Ofta är gåvan bara en illusion; Per i Edsätter berättar att han fått ”*en rdl* [riksdaler] s*om war allenast en spån*”. Men långtifrån alltid. Ibland finns till och med gåvan kvar. Kerstin i Orsta, 20 år, som själv är rannsakad (5) anger att hon fått *”ett stort silffwerbälte till legopenning. Dett hon ännu quar hafwer under östre laduknuten.”*

59 personer uppger sig ha läst olika former av förbannelser i Blåkulla. Tydligen ansågs Satan tillhandahålla böcker med förbannelse. Det är ofta de rannsakade som lärt barnen att läsa förbannelser. De berättar ofta att de läst till exempel 2 eller 3 böcker med förbannelser skrivna i. Pojken Mats i Tollsätter berättar att Brita i Tollsätter (6): *”/l/ärtt honom i Blåkulla läsa en book hwar uthj war 9 bladh med förbannelsse.”*

En annan viktig del av förbundet med Satan är att lämna blod. Sjutton vittnen berättar att blod tagits från dem. Det är ofta den rannsakade som anges ha tagit blodet. Flera vittnen berättar att blodet tagits från vänster lillfinger, men det förekommer även att blodet tagits från ansiktet. Blodet har sedan getts till Satan. Märit i Sörle, 10 år, berättar att Satan tagit emot blodet och sedan skrivit med det i en bok: ”*nu skall du tiäna migh så länge du lefwer”*. Några andra varianter förekommer. Två vittnen, Olof i Hyndtjärn, 10 år, och pigan Ingrid i Skog, berättar att det är ”*en swart karl*” som tagit blodet. Och Sigrid i Sund, 12 år, berättar att ”*Satan togh blod af henne och drack den opp*.” Flickan Dordi i Järnsta, 9 år, försöker neka att de tagit blod av henne. Rätten konstaterar då: ”*men på hennes wänstra hand lille finger syntes ett ärhe*.”

Sex vittnen uppger också att de blivit märkta av Satan eller av någon av de rannsakade på olika sätt, till exempel i pannan.

4.3.4.2.3 Giftermål och barnafödande

Hela 61 vittnen erkänner sig ha ingått giftermål i Blåkulla. Ibland anger de även vilka de varit gifta med, det är då antingen med andra ungdomar eller med djur (15 st). Ofta med en hund, katt, gris eller kviga. Men ibland haft mer fantasifulla partners. Margarata i Bäckland, 8 år, menar sig till exempel ha stått brud med en kråka.

Äktenskapspartern kan ibland först uppträda som en människa för att sedan förvandlas till något annat. Elisabeth i Bäckland, 13 år, berättar att hon ”*haar stått brudh 2 g:r i Blåkulla medh en gosse, den hon intet kienner, uthan stundom förwändes han uthj en tacka och stundom uthj ett lam*[m].” Karin i Gåsnäs, 14 år, berättar att ”*warit gifft, men thå hon andre gången kom dijt sågh hennes man uth såsom en katta.*” Jonas i Åsäng, 14 år, har varit gift ”*medh en steen och en stubbe, men förstone war thet meniskoskepnadh*”. Det hände att ungdomarna gift sig flera gånger. Sigrid i Salsåker, 11 år, berättar att hon stått brud 3 gånger med sin egen broder. Annika i Gärde, 10 år uppger att hon ”*/w/arit gift medh hwalpar och hundar, stubbar etc.*”

Ofta berättar ungdomarna att de inte vet med vem de gift sig. Som Johan i Åsäng, 12 år, som anger att han varit gift med ”*en swart brudh, den han intet kiände*”.

I flera fall har äktenskapen lett till barnafödslar. Annika i Sörle, 14 år, har varit gift med ”*en hundh, galtt och en föllssingh. Dhe hafwa huardhera två nätter legat hoos henne och 3 netter födde hon barn.*” Mats i Tollsätter, 11 år, förklarar att han varit gift med en som heter Margareta och att han ”*fått medh henne ett barn som straxst lopp kring om golfwet och då kom en kieringh som dett tog emoot*.” Anna i Edsätter, 16 år, erkänner att hon fått tre barn, ”*huilka trullkiäringarna hafua opkokat till smörielsse.*” Kerstin i Sörle, 13 år har stått brud med en oxe, en hund och en galt, och därpå fött 3 barn ”*lijka meniskor*”.

4.3.5 Straff och påtryckningar

Att våga vittna i rätten kan innebära att man straffas i Blåkulla. Pojken Per i Fröstvik, som vittnar mot bland annat Margareta i Valto (26), Brita i Åsäng (31) och Anna i Bergsnäs (32) berättar att de tre kvinnorna *”hafwa skurit honom stoora sår och skråmer på hans behn i Blåkulla”* som straff för att han bekänt. Såren och skråmorna finns fortfarande kvar och förevisas för rätten. Elias i Gåsnäs, som vittnat mot Sara i Orsta (4), som han tidigare tjänat som dräng hos, berättar att Sara efter detta ”*hafwer slagit honom ganska illa i Blåkulla medh en kiäpp, lijkt såsom en orm, att hans axlar äre ännu öhma.*” Kerstin Mikaelsdotter (5), som själv bekänt Blåkullafärder, berättar att Sara slagit henne med en käpp i Blåkulla som straff för att hon bekänt: ”*Sedan gick hust. Sara till Satan under bordet, föll för honom på knä och jämrade sigh der öfwer att pijgan Kerstin haar sigh bekiändt. Begärte rådh, huru hon skulle få henne under sitt förbundh igen. Mehra hörde hon intet huadh tahl hon hade medh Satan.*”

Mats Matsson, 13 år, berättar att sedan han bekänt att han varit i Blåkulla får han inte längre se vad som händer där. Det gör heller inte Sigrid Johansdotter, 11 år, däremot kan hon känna att hon blir bortförd varje natt av Brita i Åsäng (31), som ”*seger åth henne i sömpnen: kom nu till putten* [helvetet]*, och thå kyler hennes heela kropp”*.

Olof i Järnsta som vittnar mot Jöran Olofsson i Kiörning (36) förklarar att det varit en ängel som sagt åt honom att ange Jöran: *”sade och att en engel som hade kloor på fötterna, befallte honom seija på Jöran hanss förehafwande i Blåkulla”*. Även en av de rannsakade – Margareta i Ulvvik (1) – berättar att hon blivit slagen av Satan i Blåkulla för att hon bekänt.

4.3.6 Vidskepelsebrott

Jag kommer här att benämna alla de anklagelser som rör folklig magi, ramsor och annan förbjuden religionsutövning som vidskepelse. Tre rannsakade anklagas enbart för vidskepelse, och alltså inga Blåkullafärder. Dessa tre fall får endast kort utrymme i protokollet. Det är till att börja med Karin i Orsta (25). Hon anklagas av Sara i Orsta, som själv är rannsakad (4) för att använda sig av vidskepelse, närmare bestämt lägger hon salt i spisen på julnatten och ger sen saltet till sin boskap. Detta är den enda anklagelsepunkt som riktas mot Karin i Orsta, inga barnvittnen och inga Blåkullafärder förekommer. Fallet är också unikt för att den rannsakade tydligt anses oskyldig av rätten. Om Saras vittnesmål sägs att ”*hon kunde thet medh ingen skiäl henne öfrtyga. Utan* [Karin] *gafz af andra godh witnesbördh*”.

Även pigan Sigrid Pålsdotter i Ön (112) och Anna i Ön (113) får enbart vidskepelseanklagelser riktade mot sig. De anges av rätten ”*kunna läsa på qwesan*”.[52]

4.3.6.1 Rannsakade som erkänner att de utövat vidskepelse

Däremot finns flera fall där anklagelser om vidskepelse och magiutövning förekommer parallellt med anklagelser om Blåkullafärd.

Sex personer nekar eller verkar neka de Blåkullafärder som de anklagats för – men erkänner olika former av folklig magi: Karin i Överveda (37), Sara i Orsta (4), Kerstin i Mädan (22) Anna i Mädan (24), Brita i Åsäng (31) och Malin i Mädan (74).

Karin i Överveda (37) blir anklagad för att ha fört barn till Blåkulla men säger sig ”*af ingen trulskap wetta uthan allenast thet ligger henne på sinnet att en främmande hustru, kommandes ifrån Västerbotten, läste i salt och badh henne gifua sin boskap.*” Karin säger sig aldrig ha använt sig av saltet men tror att det ändå är på grund av detta som hon är ”*spökt till Blåkulla*”. Hon erkänner också att Brita i Åsäng läst en gång för hennes boskap.

Anna i Mädan (24) kommer efter att ha skickats i fängelse tillbaka och:

[52] Se not 43.

”medh gråtande tåhrar bekiände att hon weth uthaff ingen anna truldoms-syndh än thet at h[ustru] *Brita i Åsäng* [31]*, som ähr en mychet berychtat trulpack, hafwer i förledit år, så wähl nu som i winter, warit hos henne och sielff williandes tilbiudith sigh kunna och williat bootha hennes booskap.”*

Anna erkänner sig ha tagit hjälp av Brita i Åsängs trolldomskonster. Brita lade salt i handen och läste över saltet och spottade, men Anna uppger sig inte ha uppfattat vad hon sade. Brita i Åsäng inkallades då till rätten och berättar att hon såväl denna som andra gånger läst en ramsa som börjar:
”/J/ungfru Maria gick sigh uthwägen fram gråtandes,
mötte henne Jesus:
hwij gråter tu min wällsignade moder?
Min koo ähr modstulen, blodstulin och wijtersägen.
Gråth intet min wällsignade moder,
gack hem giff din koo sal och skiär opp mulen på henne och giff henne bloden.
Skall hon få sin macht, sin dygdh, sitt modh, sitt blodh igen.”

En annan som erkänner sig ha tagit hjälp av Brita i Åsäng är Malin i Mädan (74) som uppger sig ha bett om hjälp att bota sin ko som mjölkade blod. Hon fick ”*något hwerichande, hooprördt i sådor*” [säd] som hon gav kon och kon blev frisk.

Brita anklagas också för att när grannar haft problem med sin boskap, gett dem rådet att ta med sig salt från nattvarden, andas i saltet och sen ge boskapen. ”*Men h Brita förfärades för sådan gerningh och bruckade thz aldrig.*” Däremot erkänner hon att hon på vårfrudagen tagit salt och aska ur spisen och gett till boskap.

Kerstin i Mädan (22) anklagas av grannarna för vidskepliga läsningar. Det står ej angivet vilka grannar som anklagar henne. Hon erkänner att hon använt följande läsning mot ”*quesan*”:[53]
”Jesus gick åth ängen fram, mötte han quesan. Du skelt icke gå i bondens gård att bruka been och fylla huld. Iagh skall ställa digh uthi en siö, der ingen roor och under en broo, der ingen bohr”

Hon menar sig ha lärt sig detta av Anna i Bergsnäs (32) tjugo år tidigare, vilket Anna nekar.

Rätten hittar i ett fall konkreta bevis på att vidskepelse utövats. Ovannämnda Sara i Orsta (4) nekar först till både Blåkullafärder och till det som drängen Elias anklagar henne för:
”haar lagdt 2:ne torndöfflar [tordyvlar/skalbaggar] *i grötten för honom. Wile och beskylla henne att hon hafwer små bakade swarte kaaker i sin kista, dem hon gifr boskapen.”*

Hon ställs några dagar senare åter inför rätten. Hon fortsätter neka men rätten konstaterar att då *”syntes hon wara något bedröfwat*.” Rätten lät därför två män leta igenom hennes hem och fann två kakor i kistan och en kaka i sängen. Kakorna framlades inför rätten och ”*wore mychet luktande och stinkande*”. Sara berättar att det är kakor som bakas av ”*dhett slem som dhe kalla för nätet, huilket*

[53] Se not 43.

flyter af boskapen thå the kalffwar, och hänger omkringh kalffwens fötter.” Detta röres ihop med mjöl och bakas till kakor som ges till boskapen för att de ska mjölka bättre. Hon vägrar erkänna vem hon lärt sig det av. Dagen därpå kommer hon åter till rätten. Hon bekänner då andra former av magi inför rätten, och menar att det är på grund av detta hon har hamnat i Blåkulla: för två år sen kom en ”*lappkärring*” till henne som hon inte kände. Sara hade då en sjuk kalv. Lappkärringen läste i salt, men Sara vet ej vad. Sara tog saltet och rörde i mjöl och gav kalven som blev frisk. Hon uppger sig ha gett den kvinnan två kakor bröd och dricka.

4.3.6.2 Andra som anklagas för vidskepelse

Ytterligare sex personer anklagas för vidskepelse, utan att något finns antecknat om att de erkänner. I dessa fall är det inga barn eller ungdomar som vittnar utan enbart vuxna.

Samuel Kristoffersson i Nyland (62) anges av Johan Ersson i Valmsta ha sagt: ”*will du lära få godt korn skall du dett giöra, förr ähn du går till skrifft*” (vad ”det” som man ska göra syftar på är oklart) och dessutom: ”*jaa, sådan folck ähr wij här i Nylandh, att om wij wille skall skogen stå som andra torra kiäppar.*”

Mot Hans Hansson i Fällsvik (87) vittnar grannarna Daniel Johansson och Per Persson att deras barn hittat en träskål i Hans Hanssons fähus, som varit fylld av bland annat säd, korn, salt och humle. Hans Hansson menar att det endast var lagerbär och säd som skulle ges till en sjuk ko. Hans hustru Elisabeth menar att ”*den dett hafwa dijtlagdt, som skålen först rörde eller giord sigh orsaak att gå in i uthj hennes fäähuus*.” Elisabeth anklagas också av grannfrun Elin för att ha gått in i hennes fähus och mjölkat, varpå boskapen dött. Rätten konstaterar att hon inte kunde bevisa detta, utan att påståendet beror på ovänskap mellan de två kvinnorna. Johan Johansson i Häggvik anklagar Brita i Häggvik (18) för vidskepelse (se 4.2.3 Nämndemännen).

Om Margareta i Vännersta (35) anges kort att hon är misstänkt för ”*widskepeliga lässningar*” och om Märit i Östervalto (69) att hennes granne Anders Matsson ”*misstänchte henne för boonyttan*.”[54]

[54] Av ”bo” och ”nytta”, alltså ungefär välstånd. Underförstått ett välstånd som har uppnåtts med trolldom.

5. Maktförhållanden och sociala konflikter i Nordingrå i maj 1675

Utifrån källmaterialet har jag försökt undersöka sociala maktförhållanden och sociala konflikter i Nordingrå. Jag kommer här att återknyta till uppsatsens frågeställningar, det vill säga vilka sociala maktrelationer som kan spåras i processerna i Nordingrå 1675, samt i vilken mån processerna ger uttryck för sociala konflikter.

På ett sätt är uppgiften tacksam eftersom processen med ett fåtal undantag håller sig inom socknens gränser. Några vittnen har dock hämtats från de allra närmaste grannsocknarna och en av de rannsakade anges vara från Ullånger – kanske är hon fortfarande bosatt där – men ha tjänat som piga i Nordingrå. Hjälpprästen Johan Ask som deltar i rätten bor också i Ullånger men han spelar inte alls samma roll i rannsakningen som Nordingrås kyrkoherde Christian Bozeaus.

5.1 De rannsakade

Åtminstone två personer har erkänt i förväg för prästen. I övrigt är det oklart varför man kallas in till rannsakning. I de flesta fall verkar det ha gått till så att de som anges av andra, framförallt av de rannsakade som erkänt, rannsakas. Ju fler vittnen som kallas in desto mer växer alltså processen. I några fall – men inte alla – blir de som vägrar vittna och ange andra själva utsatta för rannsakning.

I några fall anges att personerna har dåligt rykte, det handlar då ofta om rykte om att ägna sig åt vidskepelse. Men nästan lika många anges tidigare ha haft ett bra rykte, och för de flesta anklagade sägs ingenting om rykte alls.

I ett fall anges en, om än begränsad, ekonomisk framgång vara skäl för misstanke: Elisabeth i Sörle (80) som ska vara misstänkt på grund att hon fått mycket smör. Kanske syftar även anklagelsen mot Märit i Östervalto (69) om ”*bonyttan*” på något liknande. Annars tyder inte uppgifterna ur protokollet på att de rannsakade ska ha tillhört någon speciell grupp i socknen, varken mer eller mindre ekonomiskt gynnade än genomsnittsbefolkningen. Inte heller en jämförelse med skattelängderna pekar i denna riktning.

Överhuvudtaget lyser tydliga ekonomiska skillnader med sin frånvaro i protokollet. De titlar som förekommer – som bagare och smed – innehas av män som även är jordägare, och bör snarare betecknas som bisysslor till jordbrukandet än som ett yrke i modern mening.

Kvinnorna är klart överrepresenterade bland de rannsakade. Värt att nämna är att det brukar antas att det fanns ett betydande kvinnoöverskott i Sverige under 1600-talet[55], även om det inte

[55] Se till exempel Ankarloo 1977, s 271.

finns några exakta siffror, i alla fall inte för Nordingrå. En slutsats man kan dra utifrån protokollet är att det var betydligt vanligare med ogifta kvinnor än med ogifta män. Jag har inte återfunnit någon man över 23 år som verkar vara ogift.

Samtidigt kan ett eventuellt kvinnoöverskott knappast förklara kvinnornas överrrepresentation bland de rannsakade (77 procent). Denna överrepresentation får dock mindre betydelse ju längre rannsakningarna går. Det är som att processerna till slut bara följer sin egen logik och bortser från social ställning och eventuellt vidskepelseutövande. Om rannsakningen inleds med ett fåtal äldre, ensamstående kvinnor, varav flera med trolldomsrykte, så kommer de mot slutet att omfatta även ett stort antal gifta, medelålders män med egen jord och med, åtminstone enligt protokollet, gott rykte och högt anseende. Med tanke på att tidsrymden för processerna är så pass kort (dryga två veckor) är denna utveckling väl värd att notera.

5.2 Nämndemännens och kyrkoherdens aktiva roll

När det gäller aktörernas sociala ställning är det mest anmärkningsvärda den aktiva roll som nämndemännen spelar i processerna. De utgör inte bara rätt utan även vittnen och offer. Av sex tolvmän är fyra aktiva som vittnen och en som offer. De skiljer sig från övriga vuxna vittnen genom att inte bara vittna om vidskepelse utan även om Blåkullafärder.

Att kyrkoherden Bozeaus, i egenskap av kyrkans högste representant i socknen, också tycks ha spelat än aktiv roll är kanske mindre förvånande. Likväl verkar det framförallt vara i upptakten till processerna som han varit inblandad. Det är inför honom som de som erkänt i förväg har erkänt. När det gäller mat som trollpackorna har stulit och fört med sig till Blåkulla är han det absolut vanligaste offret.

5.3 Vittnen

Kort sammanfattat kan man säga att det förekommer det tre olika typer av vittnen i processerna (även om gränserna mellan de olika kategorierna inte alltid är självklara):

a) de som själva erkänt trolldom och sedan anger andra,

b) vuxna vittnen

c) barn- och ungdomsvittnen.

De vuxna vittnena är få och de bor vanligtvis i samma by som den de vittnar mot. De skiljer sig markant från de andra vittnena eftersom de nästan enbart vittnar om vidskepelse och folklig magi.

De som själva har erkänt och sedan anger andra är heller inte många, men de hör till dem som ger mest detaljerade skildringar av livet i Blåkulla.

Barn- och ungdomsvittnena lämnar osjälvständiga och monotona berättelser. Deras vittnesmål är

nästan alltid kortfattade och rör i princip enbart livet i Blåkulla. Många vittnen är små, ibland ända ner till 6-årsåldern. För en nutida betraktare är det förstås detta som är anmärkningsvärt, men samtidigt är det slående att det inte alls alltid är små barn utan ofta äldre barn och ungdomar som vittnar. Flera av huvudvittnena är i 20-årsåldern. Att barnens vittnesmål är så monotona skulle kunna tyda på att de avlagts efter av rätten färdigställda frågeformulär. Sådana förekom enligt Jöns Hornaeus nämligen under rannsakningarna i Torsåker. Där förekom också direkta tvångsmedel för att förmå barnen att vittna. Prästen var ”*mäktig med minsta åtal bringa barnen att säga allt hvad, ja mera än, de visste; men var det ej tillräckligt, lät han piska dem. Ville de ännu icke vittna på sina närmaste, lät han hugga hål på isen, slog ett tog om deras lif och, under föregifvande att dränka, stoppade dem under. Den som spädare var och mindre tålde, stoppade han i bakugnen, lade halm och ris utanföre och tände eld på, såsom att vilja bränna opp dem &c* [etc]. *Jag minns en del af dessa vittnen, som genom slika hårda medfarter vore helslösa* [hälsolösa] *i alla sin tid. Häraf kan väl slutas, att det ej var underligt, om barnen till slut bekände det de ej visste...*”[56]

I Nordingrå är det i alla fall tydligt att vittne i allmänhet är något man kallas till. Man utpekas ha blivit förd till Blåkulla och ombeds därefter att vittna. Den som nekar till att ha varit i Blåkulla blir i flera fall själv rannsakad och därmed – får man förmoda – i riskzonen för att tilldömas dödsstraff. För de flesta av de yngre rannsakade är det uppenbart att de rannsakas just för att de vägrar vittna och ange andra. I sådana fall anges att vittnen ”*nekar*”. Det förekommer också att rätten försöker överbevisa vittnen som nekar, till exempel genom att påpeka att 9-åriga Dordi, som nekar att Satan tagit blod av henne, faktiskt har ett ärr på fingret.

Trots att så kallade visgossar från Nordingrå förekommer i rannsakningarna i flera grannsocknar lyser detta fenomen med sin frånvaro i protokollet från Nordingrå. Det enda som påminner om att något vittne har speciella förmågor att se det fördolda är storvittnet Erik i Valmsta som på ett ställe anger att han är den enda som ser vad som pågår. Annars vittnar barnen och ungdomarna om Blåkulla utifrån att de själva varit på plats och bevittnat brotten. Och härmed kommer vi till vad som är är min viktigaste slutsats om vittnena: Deras vittnesmål handlar inte bara om vad de rannsakade har gjort sig skyldiga till, utan minst lika mycket om vad vittnena själva gjort. De har låtit sig omdöpas i Satans namn och de har läst förbannelser. Flera vittnen anklagar någon av de rannsakade kvinnorna för att ha samlag med Satan, men långt fler (61 stycken) vittnen erkänner att de själva gift sig i Blåkulla. Och detta utan hänsyn till de kristna lagarna; till exempel har man gift sig med djur, släktingar eller flera personer. I flera fall erkänner de explicit att äktenskapet fullbordats genom samlag som resulterat i barn.

Visst finns det ett par vittnen som spelar en påfallande aktiv roll, framförallt de lite äldre ungdomsvittnena. Det förekommer även uppgifter om mutförsök av vittnen vilket visar på att det

[56] Hornaeus 1935 (1771), s 160.

kunde löna sig ekonomiskt att anklaga någon för trolldom. Men i det stora hela framstår barnen i Nordingrå-processerna inte som anklagare, utan som brottslingar. Eller – kanske mest av allt – som offer.

Sett ur perspektivet att vittnena inte bara anger de rannsakade utan även sig själva ökar antalet anklagade i processen markant. De 113 rannsakade torde utgöra minst 10 procent av socknens invånare, en siffra som är ovanligt högt även för att vara en trolldomsprocess. Men det verkliga antalet personer som ansågs ha gjort sig skyldiga till brott – och som faktiskt kunde riskera straff enligt gällande lag (även om de vittnen som angivit andra knappast riskerade dödsstraff) – skulle kunna sägas uppgå till närmare 300 personer. Snarare än en tiondel talar vi här alltså snarare om en fjärdedel eller till och med en tredjedel av sockens invånare.

5.4 Upplösning av de sociala banden

Protokollen kan å ena sidan sägas spegla ett patriarkalt samhälle med starka familjeband där gifta kvinnor benämns med sin makes namn, där fäderna ibland vittnar å sina barns vägnar, och där det faktum att man har en beryktad moder eller syster gör att man själv blir misstänkt. I något fall talas det även om rykte på ”*slächten och gården*”.

Men det finns i ännu högre grad ett drag av upplösning av sociala band i processerna: barn vittnar mot sina föräldrar eller far- och morföräldrar och pigor vittnar mot personer de tjänat hos. Människor anges för trolldom oavsett ekonomisk ställning och ingen grupp i socknen tycks vara undantagen risken att anklagas, förutom möjligen nämndemännen och prästerskapet.

Detta stämmer väl in med en tendens som flera forskare angett som en av många förklaringar till häxprocesserna: den juridiska centraliseringen[57] och civiliseringen av landsbygden, där det gamla samhällets maktstrukturer får vika undan för staten. Den franske historieprofessorn Robert Muchembled frågar sig: ”*Är inte häxförföljelserna, trots sina uppseendeväckande aspekter, helt enkelt en episod bland andra i lagens och ordningens erövring av den västerländska landsbygden.*”[58]

Utifrån det material som jag här presenterat från processen i Nordingrå tror jag att Muchembled gör en riktig bedömning. För att denna teori rent allmänt ska vara fullt giltig krävs visserligen att prästen ses som representant för staten och inte för bondegemenskapen. Men detta är inte helt orimligt. (Bengt Ankarloo har till exempel redogjort för en svensk universitetsinstruktion från 1655, där det anbefalldes att prästkandidaterna skulle studera tyska teologiska verk, som utförligt behandlade trolldom och magi.)[59]

[57] Om 1600-talets så kallade judiciella revolution, se till exempen Sundin (1992), s 447ff.
[58] Robert Muchembled *Spegelns baksida: satansmyter och kulturella realiteter* i Ankarloo, Bengt och Gustav Henningsen (1987) *Häxornas Europa 1400-1700. Historiska och antropologiska studier*, Stockholm, s 127.
[59] Ankarloo 1971, s 321.

En rimlig tolkning av processen i Nordingrå skulle i så fall – något paradoxalt eftersom den bara utspelar sig inom socknen – kunna vara att de sociala konflikterna, klassmotsättningen om man så vill, i huvudsak förläggs utanför socknens gränser.

Spår av den juridiska centraliseringen visar sig också vid en snabb jämförelse med de tidigare trolldomsmålen i Nordingrå. Dessa har mer karaktären av konflikter mellan grannar, och det finns en tydlig kärande. Vilken dessutom kunde vara den trolldomsmisstänkte själv, eftersom de tidigare trolldomsmålen ofta gällde förtal, det vill säga den som anklagats för trolldom stämde anklagaren inför tinget.

Annars har det faktum att personer med låg social status vittnar mot personer med högre status ibland tagits till grund för att tolka trolldomshysterin som en social protest eller ett socialt uppror. I en essä om trolldomsprocessen i Stockholm 1676 har författaren Per Anders Fogelström betonat det faktum att många unga pigor var aktiva vittnen och skrivit: ”*Häxprocesserna var nog också ett pigornas uppror.*”[60]

Maria Bondesson har undersökt häxprocesserna i Dalarna och Härjedalen 1668-74 utifrån ett konfliktperspektiv, och jämfört med religiös väckelse under 1770-talet. Bondesson menar bland annat att det huvudsakligen varit unga kvinnor som varit aktiva som vittnen, vilket hon tolkar som ett uttryck för missnöje på grund av en osäker framtid (orsakad av till exempel kvinnoöverskott): *”Varför är det då just unga kvinnor som har trätt fram och vittnat så intensivt? En tänkbar förklaring kan erhållas om man jämför med väckelsen i Lillhärdal. I det fallet drog jag slutsaatsen att den sociala differentieringen av landsbygdsbefolkningen hade spelat stor roll för uppkomsten av väckelsen. För många unga människor var framtiden mer osäker än tidigare. Det var inte längre självklart att de skulle kunna assimileras i bondesamhället. Denna osäkerhet måste ha lett till frustration och missnöje.*”[61]

Synsättet är intressant eftersom det breddar synsättet att kvinnor bara skulle ha varit offer för trolldomshysterin. Likväl har jag svårt att hitta någon parallell till detta fenomen i Nordingrå. De unga kvinnorna är inte alls överrepresenterade bland vittnena på samma sätt här.

Och som tidigare nämnts anser jag överhuvudtaget det vanskligt att när det gäller processen i Nordingrå se vittnena som enbart aktiva *anklagare*. Alltför många exempel finns på att de utsatts för starka påtryckningar för att förmås vittna, och att de i hög grad är att se som *anklagade*.

5.5 Rättegångsförfarande

Inledningsvis i denna uppsats citerade jag hembygdsforskaren Oscar Parkman som menade att

[60] Fogelström, Per Anders 1966 *Häxorna i Katarina*, i Ahnlund, Henrik (red.) *Historia kring Stockholm. Del 2*, s 303.
[61] Maria Bondesson *Extatisk väckelse och häxhysteri. En jämförelse mellan samhälleliga konflikter i Lillhärdal 1771-76 och i Dalarna och Hälsingland 100 år tidigare* i Oja, Linda (red) (1997) *Vägen till Blåkulla. Nya perspektiv på de stora svenska häxprocesserna*, Uppsala, s 91.

processen i Nordingrå snarast var att likna vid ”*själavårdande samtal”*. Detta påstående har förstås en viss relevans om man jämför med grannsocknarna (där många dömdes till döden). Men knappast i någon annan mening. Vad protokollet lär oss om processen är bland annat att: Barnvittnen kallas in, mer eller mindre under tvång. Vittnen som inte vill ange andra blir i vissa fall själva rannsakade. När en rannsakad menar att hans brorsöner anklagar honom för trolldom för att han är osams med deras far, konstaterar rätten krasst att då är det upp till den rannsakade att bevisa detta. Det finns flera uppgifter om att hårdare metoder använts mot de anklagade, i några fall står det även explicit att man kastat dem i fängelse i syfte att få dem att erkänna. Man kan visserligen diskutera vilket som är mest anmärkningsvärt – att rätten använt tortyrliknande metoder eller att så pass många anklagade erkänner utan att till synes några påtryckningar behöver användas.

Eftersom det aldrig avkunnats några domar går det inte att säga säkert att rätten trodde på alla vittnens berättelser, men de fall där det särskilt angivits tvivel på vittnesmålen är ytterst få. När rätten har ifrågasätt och försökt ändra vittnenas uppgifter är det i stället oftare för att få dem att erkänna mer och ange fler.

5.6 Brotten och religionen

De brott som Nordingråborna ansågs ha gjort sig skyldiga till är framförallt av religiös natur. De är brott mot kyrkans ordning och det är kyrkoherden som är rättens ledare.

5.6.1 Blåkulla

Livet i Blåkulla avspeglar dels vardag och fest i socknen: med dans, mat och dryck; men även det kyrkliga livet. I Blåkulla döper man sig, man predikar och man läser förbannelser i stället för välsignelser. Enligt en av de rannsakade finns här till och med en djävulsk satir över den kristna treenigheten; man dyrkar Satan, hans son och den helige ande, som tre personer i en gudom.

Detta sätt att vända upp och ned på de kristna ritualerna förekommer i nästan alla de stora Blåkullarättegångarna i Sverige och har av vissa forskare tolkats som en möjlig social protest. Ovannämnda Maria Bondesson har inte bara spårat sociala konflikter utifrån vilka som vittnade utan även utifrån berättelserna i Blåkulla, dels på grund av hånfulla berättelser om vad man sett överhetspersoner göra i Blåkulla, men också för att det i Blåkulla finns en helt annan social ordning än i den verkliga världen.[62]

Detta tema har också tagits upp av Emmanuel Le Roy Ladurie, i boken *The Peasants of Languedoc.* Intressant nog kopplar han häxtron inte till kyrkans närvaro utan i stället till att kyrkan

[62] Maria Bondesson *Extatisk väckelse och häxhysteri. En jämförelse mellan samhälleliga konflikter i Lillhärdal 1771-76 och i Dalarna och Hälsinglang 100 år tidigare* i Oja (red.) 1997, s 98ff.

var så frånvarande i de avlägsna bondbyarna i Languedoc.[63] Le Roy Ladurie menar att både häxsabbaten och revolten präglas av en ”*fantasy of inversion*”. Det är dock en primitiv och begränsad av revolt, för samtidigt påpekar han att:
”*to turn the world upside down is not the same as to revolutionize it, or even to transform it in a true sense. It is, nevertheless, in an elementary way, to contest, to deny, to proclaim one´s disaccord with the world as it is. The witchcraft of 1600, like the revolts and popular festivals, bears the systematic imprint of such a tendency.*”[64]

Andra forskare har skrivit om den sociala protest som föreligger genom att Blåkulla används som ett uttryck för folkets längtan efter materiellt överflöd. Bror Gadelius tar upp detta tema såväl som det om Blåkullafärderna som en protesthandling mot den kyrkliga ordningen:
”*De önskedrömmar som nöd och saknad väckte har ofrivilligt och i det fördolda utvecklat sina lockelser, sagan om Blåkulla och dikterna om 'det folket i nödår saknade' utövade en hemlig och länge tillbakavisad tjusning, som aldrig upphörde att mot det förbjudnas avgrunder draga de hungriga människorna i vårt lands dunkla skogs- och ödemarker* (...) *I de önskedrömmar, som förverkligas under Blåkullafärdens visioner, spåras dock ofta ett inslag av ursinnigt hat. Under blasfemier mot allt heligt far häxorna fram i de kyrkor som besökes på vägen till Blåkulla, nedsölande sakramentala utensilier, predikstolen m.m, vanhelgande och bespottande på ett sätt, som onekligen något påminner om den svarta mässan och de antydningar om denna som påträffas i de stora kulturländernas häxprotokoll.*” [65]

Jag har dock svårt att tolka vittnesmålen från Nordingrå som ett uttryck för sociala protester. Den upp- och nedvända världen finns där, absolut. Men lika väl kan man se samma hierarkier i Blåkulla som i den verkliga världen, till exempel att kvinnorna gör hushållssysslor medan männen predikar och räknar pengar. Till detta kommer också att ytterst få personer erkänner sig ha spelat en aktiv roll i Blåkulla, samt att det är ytterst tveksamt om vare sig vittnenas eller de rannsakades bekännelser om Blåkulla i särskilt hög grad kan ses som verkligt existerande folkliga föreställningar. Tvånget att vittna och de frampressade erkännandena pekar i motsatt riktning.

5.6.2 Folklig magi och religionskonflikter

Protokollet lämnar en hel del viktig vittnesbörd om folklig magi och vidskepelse och om vilken konflikt denna religionsutövning befann sig i med kyrkans officiella religionsutövning.

Sammanlagt 15 personer anklagas för trolldom i ordets ursprungliga betydelse, det vill säga att ha utövat någon form av vidskepelse. De flesta är dock i samband med Blåkullafärder. Det är endast tre personer som *enbart* anklagas för vidskepelse.

[63] Le Roy Ladurie, Emmanuel 1974 *The Peasants of Languedoc,* Illinois, s 205-206
[64] Le Roy Ladurie 1974, s 208.
[65] Gadelius, Bror 1986 (original1913) *Häxor och häxprocesser*, Stockholm, s 72.

Vittnesmålen om vidskepelse skiljer sig på några avgörande sätt från vittnesmålen om Blåkulla:

– De är betydligt färre.

– Det är inte barn eller ungdomar som vittnar, utan vuxna.

– Vittnesmålen är mer detaljerade än Blåkullaskildringarna.

För en nutida betraktare skiljer sig vidskepelsebrotten från Blåkullafärderna också genom att de faktiskt kan, och troligen har, begåtts på riktigt och inte bara i fantasin. Att rannsakade erkänner vidskepelse *behöver* förstås inte nödvändigtvis betyda att de har utfört den – andra erkänner ju att de varit i Blåkulla och festat med Satan – men i åtminstone ett fall har rätten hittat konkreta bevis på att vidskepelse utövats. Inte bara anklagelserna utan även bekännelserna är ofta detaljerade, på två ställen återger protokollet de ramsor som de rannsakade säger sig ha använt.[66]

En annan speciell sak med vidskepelsen är att den, till skillnad från Blåkullaberättelserna, pekar tillbaka på en tradition av brott som vid åtminstone några tillfällen avhandlats i Nordingrå före maj 1675. En undersökning av dessa fall hade dock varit ett helt annan typ av arbete och även kanske lett till ett annat resultat.

Det är inte alltid självklart vad vidskepelsebrotten har bestått i. Hans Hanssons grannar vittnar att deras barn hittat en träskål i hans fähus, som varit fylld av bland annat säd, korn, salt och humle. Hans Hansson och hans hustru försvarar sig då med att det endast var lagerbär och säd som skulle ges till en sjuk ko. Det första exemplet med träskålen ska tydligen utgöra ett brott, men det andra inte.

I berättelserna om vidskepelse finns inte alls samma upp och ned-vända värld som det gör i Blåkullaskildringarna. De böner/ramsor som de anklagade läst och som rätten anser vara brottsliga, framstår för en nutida betraktare tvärtom som högst oskyldiga kristna böner. Att de står i konflikt med den religiösa ordningen blir bara begripligt utifrån vår förkunskap om den kyrkliga ordningen och den protestantiska ortodoxin i 1600-talets Sverige.

Här finns dock ett annat tema som rör konflikter och sociala maktrelationer: Åtminstone vissa personer i Nordingrå tycks ha utövat sin egen religion, till synes utan hänsyn till att kyrkan anser sig

[66] Och något som stärker de angivna versernas autencitet är att liknande ramsor förekommer i rannsakningarna i andra socknar och alltså torde vara förankrade i den folkliga traditionen. Den ramsa som Brita i Åsäng (31) erkänner sig ha läst börjar: *”jungfru Maria gick sigh uthwägen fram gråtandes, mötte henne Jesus: hwij gråter tu min wällsignade moder?Min koo ähr modstulen, blodstulin och wijtersägen.”* I rannsakningarna från Torsåker (se Nordquist, Göran (2001) *Rannsakningar i oktober 1674 angående trolldomsväsendet i Ångermanland: Dals, Torsåkers och Ytterlännäs socknar*, Torsåker, s 66) erkänner en kvinna att hon lärt sig följande läsning (Nordquist har moderniserat språket)*: ”J. Maria gick sig ut på en grön äng / Mötte där sin välsignade Son så söt / Vad letar du min välsignade mor? / Jag letar efter min mjölkhumla, ty min ko / har sinat och blivit modstulen.”* Och den vers som Kerstin i Mädan (22) erkänner sig ha läst: ”*Jesus gick åth ängen fram, mötte han quesan. Du skelt icke gå i bondens gård att bruka been och fylla huld. Iagh skall ställa digh uthi en siö, der ingen roor och under en broo, der ingen bohr”* har märkliga likheter med en vers som uppteckнats i ångermanländska Ytterlännäs år 1925 (!) där Jesus möter sju onda andar på väg till bondens gård: ”*Ni får inte gå dit, sade Kristus Jesus / Jag skall sätta er till rötter och jordfasta stenar / bakom berg, där ingen bor / på en sjö där ingen bor*”, och även en vers återfunnits år 1896 i samband med en husrannsakan hos en ”kvacksalvare” i Ljusdal: ”*Jesus och Sankt Olof gick sig vägen fram / då mötte dem en qvese som rann / Vart skall du hän, sade Jesus / På land i en bondgård / Ur by bröte / Ben och röte / Kjöt vänt åt, sade Jesus / i ett berg där ingen bor / ja i en sjö där ingen ror*” (Se vidare Lundkvist 1977, s 112-113.)

ha monopoliserat de religiösa riterna.

Här framstår alltså trolldomsprocessen i Nordingrå som en (sista?) kraftmätning mellan den protestantiska kyrkan och – ja, vadå? Verserna med sitt tal om jungfru Maria låter katolska. Men tron på att kunna bota sjukdomar med olika riter leder lätt tankarna till förkristna seder. Det är svårt att ge något enkelt svar på frågan vilken grund den folkliga, icke-officiella, religionen i 1670-talets Nordingrå vilar på. Men att den står i konflikt med kyrkan är uppenbart. Samtidigt är skillnaden stor mot till exempel kättarna i Montaillou där de religiöst avvikande bönderna är en del av en organiserad rörelse med ett uttalat program och egna ledare.

6. Fallet Nordingrå och den rationella ondskan

Om man försöker applicera några av de vanligaste förklaringarna till trolldomsprocesserna uitfrån ett socialt konflikt-perspektiv så märker man att de passar dåligt in på Nordingrå. Jag har nämnt några tidigare, en annat verk som är värt att redovisa är *Häxor. Om häxförföljelse, sexualitet och människoproduktion* av Gunnar Heinsohn och Otto Steiger. De har undersökt de europeiska trolldomsprocesserna och menar att häxförföljelserna hade sin orsak i kyrkans försök att hindra den kvinnliga kunskapen om barnbegränsning. När patriarkala samhällen grundade på privategendom bildades övergick rätten att bestämma över barnens liv från kvinnan till mannen. Under 1400-talet börjar kyrkan att aktivt förfölja de folkligt läkekunniga. Heinsohn och Steiger menar att tidigare forskning framförallt missat det rationella i överhetens processer:
”*Födelsekontrollens försvinnande var ingen oavsiktlig biprodukt av ett sekellångt massmord med helt andra och ännu inte förstådda orsaker, utan just det som klargör den politiska rationaliteten bakom massakrerna.”*[67]

Har då denna deras tes någon relevans för processen i Nordingrå? Inte det minsta verkar det som. Här finns inte ett spår av någon kamp mot barnbegränsningsmetoder. Om Heinsohn och Steiger har rätt i att kampen mot den folkliga födelsekontrollen låg bakom häxförföljelserna i Europa så torde det betyda att processen i Nordingrå har en helt annan grund än de europeiska.

Samtidigt tror jag att Heinsohn och Steiger har en viktig poäng när de försöker undersöka det rationella i häxprocesserna. I likhet med Hannah Arendt har jag försökt komma ifrån synen på ondskan som något irrationellt och ”galet” hos människan. För att göra trolldomsprocesserna under 1670-talet så begripliga som möjligt anser jag att det behövs ett perspektiv som går djupare än att bara döma ut 1600-talets människor som vansinniga. Trolldomshysterin är inte alls någon gåta, om vi inte förstår den så är det för att vi inte har tillräckligt mycket källmaterial eller för att vi inte begriper källmaterialet.

I kapitel 2 av denna uppsats ställde jag upp hypotesen att det finns någon slags rationalitet i Nordingråbornas handlande under processen (ett handlande som man om man vill skulle kunna kalla ondska). Vad som främst kan anföras mot denna hypotes är det faktum att de anklagelsepunkter som tydligt rör sociala konflikter spelar en så pass liten roll i rannsakningarna. Det är lätt att se de rationella skälen bakom att man förföljer de som utövar en religiös praxis som står i strid med kyrkans officiella, men betydligt svårare att se de rationella skälen bakom att anklaga någon för att ha varit i Blåkulla. Visar inte just det för oss så absurda talet om fester hos Satan i Blåkulla att förföljelserna i Nordingrå berodde på någon slags galenskap hos

[67] Heinson, Gunnar/Steiger, Otto (1989) *Häxor. Om häxförföljelse, sexualitet och människoproduktion*, Uddevalla, s 13.

sockenbefolkningen? (Man bör för övrigt inte ens förutsätta att festerna i Blåkulla i normala fall tedde sig trovärdiga för 1600-talets människor heller. Som jag tidigare nämnt är rättegångarna om Blåkulla ytterst få i Sverige före 1668, från Nordingrå finns inga exempel på sådana mål alls.) Jag har förstås inga ambitioner att svara på frågan om varför trolldomsprocesserna uppstod. (Svaret på en sådan fråga skulle också bero på hur frågan formulerades). Men efter att ha gått igenom källmaterialet från rannsakningen i Nordingrå vidhåller jag att det inte är hysterin och galenskapen som är det bärande draget i processen, utan den rationella ondskan. Vad som framförallt talar för min hypotes är att antalet utpekade brottslingar varit så stort och att det varit så svårt att skilja på anklagade och anklagare. Det är ytterst få personer som utpekas som vittnen men som vägrar att ange andra. I flera fall är det tydligt att det enda sättet att någorlunda rädda sig själv på är att anklaga andra. Om det finns några spår av personligt agg eller egen övertygelse så är det framförallt i vittnesmålen som handlar om att personer har ”dåligt rykte”, i några uppenbara granntvister samt en och annan kommentar om att någon sockenbo har för god smörlycka och liknande. Men alla dessa företeelser spelar en ytterst tillbakadragen roll i rannsakningen. Det som är den främsta anklagelsen mot 110 av 113 rannsakade är Blåkullafärderna. Vittnesmålen om dessa är kortfattade, monotona och *framstår* i alla fall som ytterst välregisserade, låt vara att vi inte har tillräckligt med material för att kunna avgöra om det, som i Torsåker, är socknens präst som har regisserat denna föreställning.

Galenskapen, fientligheten och hysterin, den som enligt min hypotes *inte* ska vara den huvudsakliga drivkraften bakom processen, visar sig alltså – något parodoxalt – uppenbara sig i de mest obetydliga anklagelsepunkterna och inte i det som är huvudfrågan i processen: tillvaron i Blåkulla och samvaron med Djävulen.

Att man söker finna rationella förklaringar till ondskefulla gärningar utesluter förstås inte att man tar ställning, tvärtom förutsätter det att man tar ställning. Hannah Arendt är ingen cyniker som menar att Adolf Eichmann går fri från ansvar bara för att han inte hade någon fanatisk världsåskådning som låg till grund för hans gärningar. Tvärtom anser hon, trots att hon skarpt kritiserar själva rättegången, i likhet med domstolen att Eichmann bör avrättas. Enligt Arendt borde domstolen ha förkunnat:

”Ni berättade er historia som om den hade varit en berättelse om otur, och när vi nu känner omständigheterna är vi till en viss grad böjda att tillstå att under mer gynnsamma omständigheter skulle ni aldrig ha stått här inför oss eller inför någon annan brottsmålsdomstol. Låt oss resonemangsvis antaga, att det inte var något annat än otur som gjorde er till ett villigt redskap i en organisation av massmördare; då återstår ändå det faktum att ni utförde och på så sätt aktivt understödde en politik som gick ut på massmord. Politiken är nämligen inte som barnkammaren: i politiken är lydnad och stöd samma sak. Liksom ni har stött och utövat en politik att inte dela

jorden med det judiska folket och heller inte med många andra folk – precis som om ni och edra överordnade skulle haft någon rätt att bestämma vilka folk som får och inte får bo på jorden – tror vi att ingen medlem av människosläktet kan tänkas vilja dela jorden med er. Det är skälet – och det enda skälet – till att ni måste hängas."[68]

Hannah Arendt påpekade att nazisternas utrotningar förutsatte att de inte stötte på något organiserat motstånd. I Nordingrå 1675 finns inga spår av något verklig opposition mot förföljelserna. Det mest avancerade motstånd som Nordingråborna tycks kunna företa sig är att neka brott och skylla på någon granne i stället. Ofta erkänner man något mindre brott, som vidskepelse, till synes för att kunna neka att man haft direkt samröre med Djävulen. Det förekommer också att rannsakade erkänner att de varit i Blåkulla, men nekar att de aktivit sökt sig dit och i stället namnger den person som har fört dem dit.

Detta eventuellt undantaget de två rannsakade som anges ha lämnat Nordingrå och begett sig söderut. Det är möjligt att detta var en slags flykt för att undkomma rättegång. Åtminstone i det ena fallet – Samuel i Nyland (62) – tyder protokollet på detta när det sätter avresan i samband med rannsakningen. (Samuel anges "*näst för stembningen afrest söderuth.*") Men om så vore fallet vore det än mer anmärkningsvärt eftersom Samuel i sådana fall har lämnat kvar sin hustru och sina tre barn, som också är rannsakade alla fyra.

Det man gör är alltså på sin höjd att försöka rädda sitt eget skinn. Men vad som är minst lika viktigt är att de flesta inte ens verkar försöka rädda sitt eget skinn. Ingenting tyder på att annat än ett fåtal personer nekar de brott de anklagas för. Vilket gör det så mycket intressantare att konstatera att processen verkar kunna drabba vem som helst i socknen. Och som symbol för detta får rannsakningen av den arme Jöran Olofsson i Körning stå. Han har ju – åtminstone enligt egen uppgift – varit med och försökt få rannsakningarna till stånd, men det slutar alltså med att han själv blir anklagad. För vad hjälper det att vara "*den som sådant haatat hafwer"* när det tvingats fram en utveckling där allt fler rannsakas för Blåkullafärder och den enda räddningen är att ange andra? Till slut drabbas man alltid själv.

[68] Arendt 1996, s 264-65.

7. Sammanfattning och slutsatser

Vad vet vi egentligen om 1670-talets Nordingrå? Folkbokföring saknas men samtidigt har vi den märkliga turen att en omfattande förföljelse av en betydande del av socknens invånare i maj 1675 dokumenterats. Protokollen omfattar ett stort antal människor, men yttrandena som förekommer i det är sparsmakade. Samtidigt är detta ungefär vad vi har att tillgå om vi vill komma åt den sociala strukturen i Nordingrå. Någon heltäckande bild går förstås inte att lägga fram men jag ser denna uppsats delvis som en undersökning av just *vad* vi kan, och vad vi inte kan, ta reda på om ett bondesamhälle i 1670-talets Sverige.

I kapitel 3 av denna uppsats har jag gjort en kort genomgång av tidigare forskning om trolldomsmål i Sverige och i Nordingrå. De forskare som studerat dessa har konstaterat att de är betydligt få till antalet, att de sällan (i Nordingrås fall: aldrig) rör Blåkullafärder och att de huvudsakligen uppträder i form av granntvister, inte sällan som förtalsmål, där det alltså är den trolldomsanklagade själv som är den kärande.

Kapitel 4 består av undersökningen av källmaterialet. I kapitel 5 drar jag utifrån undersökningen slutsatser om sociala maktförhållanden och sociala konflikter. Det jag konstaterar är att det är svårt att peka ut någon enskild grupp som särskilt mycket i riskzonen för att anklagas för Blåkullafärder. Vad materialet tvärtom tyder på är att rannsakningen kunde drabba ”alla”. Detta bortsett från den stora överrepresentationen för kvinnor bland de rannsakade, men även denna överrepresentation synes få allt mindre betydelse ju längre processen fortgår. Vidare konstaterar jag att de hundratals vittnen som uppträder är minst lika mycket att betrakta som anklagade i rannsakningen. De som i stället framstår som de verkliga anklagarna i rannsakningen är nämndemännen, och i någon mån kyrkoherden. Jag har jämfört dessa slutsatser med olika forskares teorier om den juridiska centraliseringen under 1600-talet och funnit ett visst stöd för dessa i materialet. Vad som däremot är svårare att finna stöd för i materialet är de gängse teorierna om hur sociala konflikter kan avspeglas i trolldomsprocesserna. I kapitel 6 prövar jag min hypotes om det rationella i processen och sammanfattar undersökningen utifrån Hannah Arendts teori om den banala ondskan.

För att återknyta till mina frågeställningar är min slutsats att de sociala maktförhållandena i socknen visserligen avspeglas i protokollet men att de i sin mest direkta och uppenbara form blir allt mindre viktiga ju längre processen går. I stället uppträder fenomenet att de gamla maktförhållandena i socknen minskar i betydelse, vilket skulle kunna tolkas som ett led i civiliseringen av landsbygden och statens växande makt.

Angående de sociala konflikterna så har de lämnat ett tydligare avtryck i de anklagelser som handlar om vidskepelse än de brott som handlar om Blåkullafärder. I åtminstone något fall kan man

se Blåkullafärden som ett slags straff eller en konsekvens av vidskepelsebrott: en av de rannsakade erkänner att hon utövat vidskepelse och menar att det är därför hon har hamnat i Blåkulla. Detta är dock inget framträdande tema i processen. Överhuvudtaget har trolldom i ordets egentliga bemärkelse – vidskepelse, folklig magi – en helt klart underordnad roll i processen. Och precis som Hannah Arendt skiljer på det som orsakat brottet (förintelsen) och det som orsakat valet av brottsoffer (rasismen) så tror jag att det är nödvändigt att skilja på trolldomsbrottet i sig och dess historia och de stora trolldomsprocesserna 1668-76. Inte bara för att lösa trolldomshysterins gåta, i vilken mån man nu kan göra det, utan även – och framförallt – för att kunna använda trolldomprocessernas källmaterial till undersökningar av typen jag gjort i denna uppsats.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Otryckta källor

Trolldomsprotokoll för Nordingrå, maj 1675. Ur *Norra Ångermanlands domsaga, dombok vol A I a: 2.* Protokollet finns i två avskrifter: avskrift av Sture Norberg, Länsbiblioteket Västernorrland, 2001 samt avskrift av Teo Sundin, Avskriftssamlingen, volym 202, Härnösands landsarkiv
Mantals- qwarntullslängd aff Nordingrå sochen, pro anno 1673, Riksarkivet. (Mikrofilmat, nr S01838)

Tryckta källor

Sundin, Per och Teo (1975) *Släkter och gårdar i Nordingrå 1535-1890*, Kramfors

Referenslitteratur

Otryckt referenslitteratur

Gudmundrås extratingsrannsakning 1675. Avskrift av Jöns Hornaeus. Kungliga biblioteket, Samfundet Pro fide et christianismos arkiv 18:3:12.
Nordquist, Göran (2001) *Rannsakningar i oktober 1674 angående trolldomsväsendet i Ångermanland: Dals, Torsåkers och Ytterlännäs socknar*, Torsåker. Avskrivet och moderniserat av Göran Nordquist.
Sundin, Teo (1980) *Trolldomsprocesserna i Nordingrå 1675. Vilka anklagades och varför just de? Uppsats i lokalhistoria*, Umeå

Äldre referenslitteratur (-1950)

Hellquist, Elof (1922) *Svensk etymologisk ordbok,* Lund
Hornaeus, Jöns (1935, original 1771) *Sannfärdig Berättelse om det för 100 år sedan förelupna grufveliga Trulldoms-Oväsendet i Sverige, i synnerhet lämpadt efter Processen i Thorsåker och Angurmanland, der bästa opplysningen funnits; jemte omständelig beskrifning om vantro, signeri,*

skrock, allehanda spöken &c, till allmän nytta och tjenst välment författad i *Ångermanland-Medelpad. Årsbok 1935*, Uppsala.
Rietz, Johan Ernst (1867) *Svenskt dialektlexikon. Ordbok öfver svenska allmogespråket,* Lund

Övrig referenslitteratur (1950-)

Ankarloo, Bengt (1977) *Trolldomsprocesserna i Sverige*, Lund
Ankarloo, Bengt och Gustav Henningsen (1987) *Häxornas Europa 1400-1700. Historiska och antropologiska studier*, Stockholm
Arendt, Hannah (1996, original 1963) *Den banala ondskan. Eichmann i Jerusalem*, Göteborg. Översättning: Barbro Lundberg och Ingemar Lundberg.
Dahlgren, Stellan och Anders Florén (1996) *Fråga det förflutna. En introduktion till modern historieforskning*, Lund
Fahlgren, Karl (1969) *Hädare och kättare i Norrland under vår stormaktstid*, Umeå
Fogelström, Per Anders (1966) *Häxorna i Katarina*, i Ahnlund, Henrik (red.) *Historia kring Stockholm. Del 2*, Stockholm
Gadelius, Bror (1986, original 1913) *Häxor och häxprocesser*, Stockholm
Hamberg, Karl (1998) *De stora trolldomsprocesserna i Sverige 1668-76*, Kramfors
Hansen, Philip (1993) *Hannah Arendt. Politik, historia och medborgarskap*, Göteborg. Översättning: Stefan Jordebrandt och Cecilia Elvstam
Heinson, Gunnar/Steiger, Otto (1989) *Häxor. Om häxförföljelse, sexualitet och människoproduktion*, Uddevalla. Översättning: Gunnar Sandin.
Le Roy Ladurie, Emmanuel (1974) *The Peasants of Languedoc,* Illinois. Översättning av John Day.
Le Roy Ladurie, Emmanuel (1980) *Montaillou. En fransk by 1294-1324*, Stockholm. Översättning av Jan Stolpe.
Lundkvist, Tyko (1977) *Olåt och munbruk. En studie om uttryck för mänskliga strävanden och reaktioner hämtade ur gamla norrländska domböcker,* Härnösand
Oja, Linda (1996) *Magimålens aktörer. Kvinnor och barn inför rätta under 1600– och 1700-talet* i G Granström mfl *Kvinnorna och rätten. Från stormaktstid till rösträttsstrid*, Uppsala
Oja, Linda (red) (1997) *Vägen till Blåkulla. Nya perspektiv på de stora svenska häxprocesserna*, Uppsala
Parkman, Oscar (1970) *Nora i Ångermanland. Kyrka, skola, församlingsliv och folkrörelser*, Örnsköldsvik
Schön, Ebbe (1991) *Häxor och trolldom*, Kristianstad
Sundin, Jan (1992) *För Gud, staten och folket. Brott och rättsskipning i Sverige 1600-1840*, Lund

Sundin, Per, Teo Sundin och Jan Stattin (1978) *Häxorna. Häxtro och vidskepelse i 1600-talets Ångermanland,* Örnsköldsvik
Åberg, Alf (1989) *Häxorna. De stora häxprocesserna i Sverige 1668-1676*, Göteborg
Östling, Per-Anders (2002) *Blåkulla, magi och trolldomsprocesser. En folkloristisk studie av folkliga trosföreställningar och av trolldomsprocesserna inom Svea Hovrätts jurisdiktion 1597-1720,* Uppsala

Bilagor

Bilaga 1: De rannsakade

1. Margareta Nilsdotter i Ulvvik, gammal piga, 60 år
2. Margareta i Gåsnäs, hustru, 36 år
3. Karin i Edsätter, gammal piga, över 60 år
4. Sara i Orsta, hustru, 52 år
5. Kerstin Mikaelsdotter i Orsta, piga, 20 år
6. Brita Håkansdotter i Tollsätter, piga, över 30 år
7. Karin i Rävsön, hustru, över 50 år
8. Elin i Rävsön, änka, 74 år
9. Mårten Olofsson i Edsätter
10. Erik Persson i Östersalberg
11. Elin Persdotter i Rävsön, piga, 23 år
12. Märit Hansdotter i Näs, gammal piga, närmare 60 år
13. Malin i Näs, hustru, 50 år
14. Kerstin i Bäckland, hustru, över 70 år
15. Annika i Själand, piga
16. Brita Klementsdotter i Orsta, piga
17. Anna i Lidböle, gammal piga, över 50 år
18. Brita i Häggvik, gammal kona, över 60 år
19. Märit Olofsdotter i Häggvik, gammal kona, över 60 år
20. Tobias Jonsson i Häggvik
21. Karin i Häggvik, hustru
22. Kerstin i Mädan, hustru 50 år
23. Karin i Orsta, hustru
24. Anna i Mädan, hustru, över 30 år
25. Karin i Orsta, hustru
26. Margareta Jonsdotter i Valto, tjänstepiga
27. Malin i Näs, hustru, 58 år
28. Märit i Öden, hustru
29. Nils Olofsson i Näs, 67 år
30. Karin Kristoffersdotter i Mädan, 19 år
31. Brita i Åsäng, änka, över 80 år
32. Anna i Bergsnäs, änka, 60 år
33. Ingrid i sockenstugan, hustru, över 70 år
34. Anna i Åsäng, tjänstepiga, 23 år
35. Margareta i Vännersta, 50 år
36. Göran Olofsson i Körning, 49 år
37. Karin i Överveda, änka, 60 år
38. Karin i Körning, hustru, 36 år
39. Brita i Mäland, hustru, över 50 år
40. Brita i Järesta, hustru, 48 år
41. Sigrid i Hyndtjärn, hustru, över 50 år
42. Nils Eliasson i Håll
43. Margareta i Håll, hustru
44. Margareta Jonsdotter i Bergsnäs, piga
45. Brita i Mädan, hustru, över 80 år
46. Hans Kristoffersson i Mädan, dräng

47. Hans Olofsson i Omne
48. Margareta Ersdotter i Vännersta, piga, 40 år
49. Brita i Körning, hustru, 56 år
50. Dordi, ”tyskan”, i Järesta, änka, över 80 år
51. Kerstin i Röksta, änka, 60 år
52. Johan Olofsson i Vännersta, 17 år
53. Elin i Vännersta, hustru, nära 60 år
54. Dordi i Nyland, hustru, 60 år
55. Johan Persson i Färnsvik
56. Johan Johansson i Färnsvik, dräng
57. Margareta Johansdotter i Färnsvik, piga
58. Annika Persdotter i Järesta, piga
59. Margareta Persdotter i Järesta, piga
60. Margareta Olofsdotter i Valto, 12 år
61. Anna i Omne, hustru
62. Samuel Kristoffersson i Nyland
63. Brita i Nyland, hustru
64. Annika Samuelsdotter i Nyland
65. Kerstin Samuelsdotter i Nyland
66. Olof Samuelsson i Nyland
67. Brita i Färnsvik, änka, 50 år
68. Märit i Valto, hustru, 46 år
69. Märit i Östervalto, änka, 74 år
70. Karin i Omne, änka, 50 år
71. Johan Johansson i Ulvvik, 45 år
72. Sara i Mjällom, piga, 40 år
73. Anders Persson i Gåsnäs
74. Malin i Mädan, hustru, 40 år
75. Margareta Kristoffersdotter i Mädan, piga, över 40 år
76. Brita i Nyland, hustru, 40 år
77. Per Olofsson i Nyland
78. Jon Göransson i Kåsta
79. Malin i Kåsta, hustru, 50 år
80. Elisabeth i Sörle, hustru, 45 år
81. Brita i Fällsvik, hustru, 40 år
82. Per Persson i Fällsvik
83. Sara i Färnsvik, hustru, 40 år
84. Margareta i Björnås, änka
85. Per Ersson i Sörle
86. Margareta i Gåsnäs, hustru
87. Hans Hansson i Fällsvik, 50 år
88. Elisabeth i Fällsvik, 50 år
89. Annika Hansdotter i Fällsvik, piga, 23 år
90. Karin Hansdotter i Fällsvik, piga, 18 år
91. Märit i Sund, änka, över 60 år
92. Anna i Sund, hustru, 40 år.
93. Nils Pålsson i Sund
94. Margareta Nilsdotter i Sund, 12 år
95. Olof Persson i Färnsvik, 15 år
96. Jon Olofsson i Björnås, 23 år
97. Nils Mårtensson i Björnås, 20 år
98. Annika Mårtensdotter i Björnås

99. Margareta Mårtensdotter i Björnås
100. Ella Mårtensdotter i Björnås
101. Kerstin Samuelsdotter i Nyland, ung piga
102. Sigrid, piga
103. Annika Jöransdotter i Körning, piga
104. Per Jöransson i Körning, dräng
105. Elisabeth i Körning, tjänstepiga
106. Elin i Vännersta, hustru, 50 år
107. Brita Nilsdotter i Vännersta, 15 år
109. Karin i Mjällom, hustru, 30 år
110. Märit Jonsdotter i Mjällom, gammal piga
111. Abraham Nilsson i Kåsta
112. Sigrid Pålsdotter i Ön, piga
113. Anna i Ön, hustru

Bilaga 2: Vittnen

Lista på vittnen som förekommer i processen (utöver de som erkänt och sedan anger andra). Numreringen är min egen. Siffran inom parentes anger vilken/vilka rannsakade de vittnat mot.

Säkerställda vittnen

1. Anders Hansson i Omne, pojke (4)
2. Anders Matsson i Östervalto (69)
3. Anna i Edsätter, 16 år (3) (6) (7)
4. Anna i Orsta, Erik Johanssons hustru (4)
5. Annika i Edsätter, 10 år (9) (13)
6. Annika i Gärde, 10 år (38)
7. Annika i Körning, 12 år (31) (32) (38)
8. Annika i Sörle, 14 år (1) (2) (78) (79) (80) (88) (89)
9. Annika i Tollsätter, 11 år (29)
10. Annika Ersdotter i Själand, 16 år (1) (2) (3) (4) (5) (6) (8) (9) (10) (11) (14) (15) (16) (18) (26) (29) (54) (58) (59) (71) (77)
11. Annika Hansdotter i Tollsätter, 10 år (3)
12. Annika Johansdotter i Röksta, 10 år (37) (51)
13. Annika Matsdotter i Tollsätter 12 år (3) (6)
14. Annika Nilsdotter i Röksta, 10 år (37) (51)
15. Annika Persdotter i Fällsvik, flicka (81)
16. Brita i Kåsta (1) (35)
17. Brita i Körning (31)
18. Brita i Rävsön, flicka (8)
19. Brita i Ulvvik, 13 år (71) (92) (97-100) (101)
20. Brita i Torrom, Nora socken, flicka (43)
21. Brita Jonsdotter i Åsäng, 9 år (31) (34)
22. Brita Klasdotter i Mjällom (72) (108) (109) (110)
23. Brita Månsdotter i Mädan, 10 år (24)
24. Brita Persdotter i Fällsvik, 14 år (79) (81)
25. Brita Persdotter i Gåsnäs, piga, 19 år (1) (2)
26. Brita Persdotter i Åsäng, 10 år (31)
27. Cecilia i Fällsvik (98)
28. Cecilia i Färnsvik, flicka (1) (4) (6) (11) (91) (94) (96)
29. Cecilia i Åsäng, över 20 år, (1) (4) (5) (6) (12) (13) (26) (29) (32) (33) (34) (35) (50) (57) (58) (59) (62) (64) (65) (68) (71) (77) (101)
30. Dordi i Järnsta, 9 år (12) (35)
31. Elias, tjänstedräng i Gåsnäs (1) (2) (3) (4) (5) (6) (13) (14) (15) (16) (19) (20) (21) (26) (27) (28) (29) (36) (38) (39) (40) (42) (52) (53) (58) (59) (60) (71) (81) (83) (91) (93) (94) (95) (96) (98) (99) (100) (101) (102) (104) (105) (107) (111)
32. Elias i Håll (6)
33. Elias i Lidböle (23)
34. Elisabeth i Bäckland, 13 år (1) (2) (4) (28)
35. Elisabeth i Rävsön, 13 år (1) (3) (7) (10) (11)
36. Elisabeth i Öden, 12 år (12) (13) (14)
37. Elisabeth Mårtensdotter i Edsätter (13)
38. Erik i Lidböle (6) (17) (23)
39. Erik i Mädan, 15 år (22) (30) (31) (74) (91) (92) (93) (95)
40. Erik i Omne (70)
41. Erik i Rävsön, pojke (2) (3) (7) (9) (11) (14) (45)

42. Erik i Valto, pojke (1) (2) (3) (4) (5) (6) (8) (13) (18) (26) (29) (31) (32) (50) (52) (53) (54) (60) (62) (64 (65) (67) (68) (69) (71) (76) (77) (91) (92) (93) (94) (95) (99) (100) (101)
43. Erik i Ön, 12 år (62) (71) (77)
44. Erik Håkansson i Rävsön, 10 år (8) (9) (11) (47) (77)
45. Erik Johanson i Salberg (68)
46. Erik Johansson i Valmsta, pojke (1) (2) (3) (4) (5) (6) (8) (9) (10) (12) (14) (16) (18) (20) (21) (26) (29) (31) (32) (33) (35) (36) (37) (38) (40) (42) (43) (44) (46) (47) (49) (50) (51) (52) (53) (55) (56) (57) (61) (62) (63) (64) (65) (67) (69) (70) (71) (77) (78) (81) (85) (87) (91) (92) (93) (94) (95) (96) (101) (102) (103)
47. Erik Olofsson i Gåsnäs, 8 år (1) (2) (18)
48. Erik Persson i Häggvik (19)
49. Jöran i Sund, 8 år (91) (92) (94)
50. Hans i Fällsvik (93)
51. Hans Johansson i Kåsta (31) (52)
52. Hans Ersson i Själand, pojke (1)) (2) (9) (11)
53. Hans Olofsson i Kåsta (87) (88) (89) (90) (96) (99) (100)
54. Ingrid Jonsdotter i Gallsätter, Skogs socken (80)
55. Johan i Fällsvik, 9 år (87) (88) (89) (90) (93)
56. Johan i Orsta (2) (5) (29)
57. Johan i Ådal, pojke (79) (87) (88) (89)
58. Johan i Åsäng, 12 år (31) (34) (50)
59. Johan Ersson i Valmsta (62), tolvman
60. Johan Ersson i Mädan (74)
61. Johan Johansson i Gåsnäs, 9 år. (1) (2)
62. Johan Johansson i Häggvik (18)
63. Johan Klementsson i Orsta, 8 år (4)
64. Johan Nilsson i Gärde, 12 år (1) (2) (18) (19) (20) (21)
65. Johan Persson i Gåsnäs, tolvman (20)
66. Jonas Jonsson i Björnås, 8 år (1) (2) (83) (88) (95) (96) (97) (98 (99) (100)
67. Jonas i Lidböle, pojke (1) (3) (5) (6) (7) (8) (9) (10) (11) (12) (13) (14) (15) (16) (17) (18) (22) (23) (26) (29) (31) (32) (35) (38) (39) (40) (42) (45) (47) (49) (52) (53) (54) (55) (57) (60) (62) (64 (65) (67) (68) (71) (77) (78) (81) (91) (92) (93) (94) (95) (99) (100) (101) (102) (103) (106) (107)
68. Jonas Jonsson i Kåsta, 9 år (1) (2) (3) (4) (24) (31) (35) (36) (42) (50) (54)
69. Jonas Persson i Åsäng, 14 år (31) (35)
70. Jöns Johansson i Kåsta, tolvman (18)
71. Jöns Jönsson i Vännersta (35)
72. Karin, prästens piga (102)
73. Karin i Bergsnäs (95) (98) (99) (100)
74. Karin i Färnsvik (13) (16) (26)
75. Karin i Lidböle, 11 år (17)
76. Karin i Lövvik, 20 år (91) (92) (93) (94)
77. Karin i Näs, piga (8) (11) (23)
78. Karin i Salberg, 8 år (33) (48) (50)
79. Karin i Själand, 11 år (1) (3) (4) (5) (6) (7) (10) (11) (13) (14) (15) (16) (17) (29) (48)
80. Karin i Själand, piga, 22 år (17)
81. Karin i Sund, 9 år (91) (92) (93) (94)
82. Karin i Åsäng (6)
83. Karin Andersdotter i Gåsnäs, 15 år (1) (2)
84. Karin Johansdotter i Gåsnäs, 13 år (1) (2)
85. Karin Jonsdotter i Åsäng, 7 år (35)
86. Karin Klementsdotter i Orsta (5)
87. Karin Larsdotter i Orsta, 13 år (1) (3) (4)

88. Karin Månsdotter i Edsätter, flicka (3)
89. Kerstin i Kårsta, 17 år (92)
90. Kerstin i Lidböle (4)
91. Kerstin i Orsta (91)
92. Kerstin i Rävsön, 14 år (7) (9) (10) (11)
93. Kerstin i Sörle, 14 år (78) (79) (80) (87) (88) (89) (91) (92)
94. Kerstin Klasdotter i Mjällom, 13 år (2) (72) (108) (109) (110)
95. Kerstin Persdotter i Kåsta, 9 år (79)
96. Kristier i Fällsvik (1) (2) (6) (7) (9) (13) (29) (44) (45) (55) (57) (62-65) (75) (77) (78) (80) (81) (83) (87) (88) (90) (95) (101) (103) (106)
97. Kristier i Färnsvik (4) (79) (80) (89) (92)
98. Kristoffer i Edsätter (3)
99. Kristoffer i Fällsvik (8) (42) (54)
100. Kristoffer i Näs, 11 år (13) (14)
101. Kristoffer i Åsäng, 6 år (31)
102. Kristoffer Persson i Åsäng, 10 år (31) (35)
103. Malin i Järnsta, 11 år (35) (39) (40) (41) (43) (52) (53) (106)
104. Malin i Tollsätter, flicka (3) (71)
105. Malin Nilsdotter, 12 år (13)
106. Margareta i Bäckland, 8 år (12)
107. Margareta i Gåsnäs, 11 år (1) (2)
108. Margareta i Järesta (40)
109. Margareta i Körning, 8 år (32)
110. Margareta i Nyland (101)
111. Margareta i Näs (27)
112. Margareta i Själand, 8 år (17) (29)
113. Margareta i Sörle (91)
114. Margareta i Tollsätter (99) (100)
115. Margareta i Vännersta, 11 år (24) (48) (50)
116. Margareta Ersdotter i Nyland (54)
117. Margareta Ersdotter i Salberg, 19 år (1) (2) (3) (4) (5) (6) (7) (8) (9) (11) (13) (14) (15) (16) (18) (20) (21) (26) (29) (30) (31) (32) (35) (48) (55) (57) (58) (59) (60) (62) (64) (65) (68) (71) (77) (78) (79) (81) (83) (85) (88) (89) (90) (91) (92) (93) (95) (98) (99) (100) (101) (102) (110) (111)
118. Margareta Jöransdotter i Gåsnäs, 8 år (2)
119. Margareta Johansdotter i Omne, 14 år (70)
120. Margareta Hansdotter i Omne, 18 år (70) (77)
121. Margareta Matsdotter i Ön, flicka (4)
122. Margareta Orädd i Åsäng (8)
123. Margareta Persdotter i Fällsvik, 7 år (82) (85) (87)
124. Mats i Rävsön, 7 år (8)
125. Mats i Salberg, pojke (1) (2) (3) (4) (5) (6) (7) (8) (9) (10) (11) (13) (14) (15) (16) (17) (20) (23) (24) (29)
126. Mats i Tollsätter, 11 år (3) (4) (6) (7) (10) (17) (29)
127. Mats Matsson i Mäland, 13 år (42)
128. Märit i Björnås, tjänstepiga (98) (99) (100)
129. Märit i Mädan (80)
130. Märit i Sund, 24 år (91) (92) (93) (94)
131. Märit i Sörle, 10 år (87) (88) (89) (92)
132. Märit i Tollsätter, 19 år (2) (3) (4) (5) (6) (7) (8) (11) (14) (16) (17) (18) (26) (29) (36) (38) (39) (92) (42) (44) (53) (54) (55) (57) (58) (59) (60) (64) (65) (75) (77) (81) (91) (93) (95) (101) (103) (105)
133. Mårten i Åsäng, pojke (1) (35) (36) (40) (42) (44) (52) (53) (103) (107)

134. Nils i Sund, 14 år (92) (93) (94)
135. Olof i Bergsnäs (107)
136. Olof i Bergsåker, 12 år (1) (2) (3) (4) (7) (8) (9) (11) (18) (23) (26) (29) (31) (33) (35) (36) (44) (50) (52) (53) (54) (55) (57) (60) (70) (76) (77) (78) (83) (85) (87) (101) (102)
137. Olof i Färnsvik (91) (93)
138. Olof i Hyndtjärn (32)
139. Olof i Järnsta, 16 år (36) (38) (40) (42) (43) (52) (53) (62) (64) (65) (77) (107)
140. Olof i Nyland (29)
141. Olof i Vännersta, 14 år (36) (42)
142. Olof Håkansson i Rävsön, 14 år, (3) (7) (8) (10)
143. Olof Larsson i Tollsätter, 12 år (1) (2) (3) (4) (6) (7) (9) (10) (17) (29) (36) (49)
144. Olof Nilsson i Näs, över 9 år (13) (29)
145. Olof Olofsson i Vännersta, 12 år (1) (2) (4) (13) (15) (26) (27) (29) (31) (32) (35) (43) (44) (52)
146. Olof Persson i Järesta, 10 år (36) (103-105) (106)
147. Per i Binböle (14)
148. Per i Edsätter (3)
149. Per i Fällsvik (87)
150. Per i Gärnsvik (56)
151. Per i Fröstvik, djäkne (32) (48)
152. Per i Rosvik (57)
153. Per i Tollsätter, 12 år (3) (7) (10)
154. Per i Sund, 10 år (91) (92) (93) (94)
155. Per i Valto, pojke (1) (5) (7) (11) (13) (26) (29) (31) (32) (33) (45) (50)(53) (54) (60) (67) (69) (77) (88) (91) (94) (95) (99) (105)
156. Per Ersson i Binböle, 13 år (31)
157. Per Ersson i Själand, 9 år (17)
158. Per Ersson i Vännersta (35)
159. Per Olofsson i Fröstvik (34)
160. Per Persson i Häggvik (18) (19) (21)
161. Per Persson i Mädan, 13 år (22) (24) (74) (75)
162. Per Persson i Mädan, 15 år (22) (24) (30) (74) (75)
163. Per Persson i Mäland (93)
164. Per Persson i Rävsön, 18 år (7)
165. Rebecka i Åsäng, 9 år (31) (34)
166. Sara i Bäckland, 10 år (12) (14)
167. Sara Mårtensdotter i Edsätter, flicka (3)
168. Sara Olofsdotter i Kungsgården, Bjärtrå socken, tjänsteflicka (4) (5)
169. Sigrid i Sund, 12 år (91) (92) (93) (94)
170. Sigrid Ersdotter i Körning, 21 år (38) (46)
171. Sigrid Johansdotter, 10 år (7)
172. Sigrid Johansdotter i Salsåker, länsmansdotter, 11 år (31)
173. Zackaria Jonsson i Omne (61)

Osäkra vittnen

Av följande som i protokollet finns angivna som vittnen är de flesta troligen identiska med någon av ovanstående personer:
174. Anders i Omne (2)
175. Annika i Edsätter (9) (77)
176. Annika i Fällsvik 16 år (4) (75) (79) (80) (87) (88) (89) (90) (92) (93)
177. Annika i Körning (18) (29) (35) (54) (81) (91) (92) (93) (107)
178. Annika Matsdotter i Körning (12) (14)

179. Annnika i Tollsätter (29) (17) (20)
180. Brita i Fällsvik, flicka (4) (30) (53) (75) (77) (78) (80) (83) (87) (88) (89) (90) (91) (92) (93)
181. Brita i Mädan (22) (75)
182. Brita Nilsdotter i Ulvvik, flicka (1)
183. Erik i Gåsnäs (86)
184. Erik i Mädan (2) (18) (24) (75) (77)
185. Hans i Kåsta, pojke (1) (3) (4) (29) (32) (33) (35) (42) (53) (77) (80) (89) (93) (95)
186. Johan i Gärde (80) (83)
187. Johan i Mädan (30)
188. Jonas i Kåsta (77) (81) (87) (89) (93)
189. Jon i Kåsta (55) (95)
190. Jon Jonsson i Kåsta (18) .
191. Jon i Lidböle (4)
192. Jonas i Åsäng (2) (4)
193. Karin i Gåsnäs (4) 11) och (12) (13) (14) (15) (16) (18) (20) (28) (29) (31) (33) (35) (79) (80) (81) (86) (91) (92) (93) (111)
194. Karin i Orsta (3) (101)
195. Karin i Orsta, 13 år (4)
196. Karin Jonsdotter, flicka (31)
197. Kristoffer i Fällsvik (91)
198. Margareta i Gåsnäs (4)
199. Margareta i Körning (12) (31)
200. Margareta i Nyland (62) (63) (65) (77)
201. Margareta i Omne, flicka (2) (4)(61) (64) (65) (77) (101)
202. Nils i Sund (1) (91)
203. Olof Persson i Järnsta (49)
204. Olof i Tollsätter (92) (100)
205. Olof i Vännersta (35) (38) (40) (53) (77) (103) (104) (105). Det verkar finnas två med det namnet.
206. Per i Mädan (2) (67) (93)
207. Per i Fröstvik (36) (40) (50) (53) (55) (58) (59) (71) (77)
208. Per i Vännersta (48)
209. Per Persson i Mädan (31) (32)
210. ”poijcken i rävsön” (1), namn anges aldrig.
211. Sigrid i Häggvik (21)